

2900

УКРАЇНЬСЬКА ЧИТАНКА
ДЛЯ ІІІ КЛАСИ ВСЕЛЮДНИХ ШКІЛ

НОВЕ, ПЕРЕРОБЛЕНЕ ВИДАННЯ

К Р А К І В 1 9 4 0
УКРАЇНЬСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

0001

26
10

~~СЕКРЕТНО~~

УКРАЇНЬСЬКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ІІІ КЛАСИ ВСЕЛЮДНИХ ШКІЛ.

НОВЕ, ПЕРЕРОБЛЕНЕ ВИДАННЯ.

0068
8900

К Р А К І В 1 9 4 0
УКРАЇНЬСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

Прийнято Українською Шкільною Комісією.
Дозволено Урядом Народньої Освіти і Пропаганди при Генерал-Губернаторстві в Кракові.

Накладом „Українського Видавництва” Краків, Кармелітська ч. 34, П.
Verlag: „Ukrainischer Verlag” G. m. b. H. Krakau, Karmeliterstrasse 34, II.
Друк: „Нова Друкарня Денникова” під комісарською управою, Краків,
Ожешкової 7.
Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa” Kommissarische Verwaltung, Krakau,
Orzeszkowagasse 7.

1. Рідна мова.

Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.
Як же мову ту забути,
Що нею учила
Нас всіх ненька говорити,
Ненька наша мила?

Як же мову ту забути?
Та ж словами тими
Ми молилися до Бога
Ще дітьми малими!
Тою мовою співали,
Гравшись — розмовляли,
У тій мові нам минуле
Наше розказали.

Ой шануйте, поважайте
Ріднесеньку мову
І учіться розмовляти
Своїм рідним словом.
Мово рідна, слово рідне!
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має.

2. Віра дитини.

По морі плив корабель, і на ньому було багато подорожніх.

Зненацька звіялася сильна буря. Чорні хмари нависли над водою, здавалося, замкнули корабель на спіненому, схвильованому морі.

Досвідний керманіч корабля мусів напружувати всі свої сили, щоб удержати корабель у рівновазі й не дати йому розбитися о підводні скелі.

Подорожніх узяв страх. Діти плакали, жінки кричали й благали Бога, щоб рятував їх. Навіть чоловіки дивилися з тривогою то на воду, то на хмари. Коли тільки блискавка роздерла чорну пітьму, вибухав новий зойк на кораблі.

Тільки одна людина сиділа спокійно на своєму місці. Був це невеличкий хлопчина. Вітер розвіяв йому волосся на голові, але він не зважав на це. Як би не чув криків і плачів — дивився б спокійно перед себе в море.

Люди дивувалися, що він сидить такий спокійний, і один подорожній запитав його:

„Ти не боїшся бурі, дитино? Ти один з нас усіх спокійний?“

Хлопчина глянув на подорожнього ясними очима й відповів упевнено:

„Чого ж я маю боятися! Адже при кермі сидить мій тато!“

3. Собачка Мінка.

В одній господі була маленька собачка Мінка, дуже розумненька й утішна. Вліті родина обідала на ґанку, і Мінці давали шматок мяса. Тільки їла вона його не на ґанку, але на траві перед ґанком.

Побачили дві ворони, як снідає Мінка, і хотіли відібрати в неї мясо. Вони підлетіли до собачки й почали відбірати в неї їжу, але вона так вишкілила зуби й так на них гаркнула, що вони мерщій подалися геть. І так було не раз.

Та ворони таки дуже були ласі на Мінчине снідання.

Одного разу, піймавши знов облизня, вони сіли на дерево й почали крякати одна до другої так, ніби розмовляли. Потім злетіли з дерева і наблизилися до Мінки. Одна з них боляче вкусила Мінку за хвіст. Мінка завищала й обернулася назад, а друга ворона тільки того й дожидалася. Вона мерщій підлетіла й вхопила мясо.

Хоч ворони зробили Мінці прикрість своїми хитрощами, але вона навчилася в них і собі хитрувати.

Дуже вона любила лежати на великому старому кріслі; скрутиться, зібгається та й лежить собі. Але іноді приходив до господарів гість із великим собакою. Цьому собаці сподобалося теж лежати на кріслі, й він було заляже Мінчине місце та ще й гарчить на Мінку, щоб вона й близько не підступала.

Після пригоди з воронами Мінка зрозуміла, як їй прогнати великого собаку з крісла. Прибігла

Мінка, аж бачить — її ворог уже заляг її місце. Як же загавкає вона, як кинеться бігти! А собака подумав, що Мінка женеться за кимсь, як схопиться з крісла, як побіжить! Тим часом Мінка оббігла навкруги та другими дверима вскочила в хату, лягла й лежить на кріслі. Прибіг собака, аж уже місце на кріслі заняте. Він зрозумів мабуть, що Мінка піддурила його, мовчки пішов у кут і ліг там.

4. Смерть князя Олега.

Князь Олег спитав одного разу своїх віщунів, від чого він умре. Один старий віщун відповів йому:

„Княже, твій кінь, на якому ти так любиш їздити, принесе тобі смерть.“

Олег подумав про це й зажурився. Він дуже любив свого коня. Цей кінь був йому товаришем в усіх його воєнних походах. Алеж не мав Олег охоти вмірати від свого коня. От він каже:

„Ніколи вже й не сяду на того коня.“

І наказав слугам відвести коня до стайні, кормити його там, але ніколи не приводити до себе.

По п'ятих роках пригадав собі Олег того коня і забажав дізнатися, що з ним сталося.

Закликав до себе начальника конюхів і питає:

„Де мій вірний кінь, якого я казав кормити й ніколи до мене не підводити?“

Конюх відповів:

„Кінь загинув.“

Олег почав насміхатися з віщунів:

„Коли б я не вірив тим віщунам, був би мій кінь ще й до сьогодні носив мене, а то ось кінь загинув, а я живу.“

І звелів осідлати собі коня.

„Поїду, погляну хоч на його кости.“

Приїхав на місце, де лежали кости того коня і череп, нагий, збілілий від дощів і сонця.

„Чи ж від цього черепа чекає мене смерть?“ — сказав князь, зіскочив з коня й ногою наступив на череп. Але в ту ж мить із черепа вилізла гадюка, що мала там гніздо, і вкусила його в ногу.

Зслаб від того Олег і вмер.

5. По щирості.

Один господар прийшов з міста, дає своєму синкові медяник та й каже:

„На, Васильку, поділися з Петриком по щирості!“

„А то як діляться по щирості?“ — питає Василько.

„А так, синку, каже батько, як переломиш медяник, то даси більшу частину Петрикові, а собі лишиш меншу. Це зветься по щирості.“

„То дайте Петрикові медяник, хай він ділить по щирості!“ — каже хитрий Василько.

6. Заяць та жаби.

Одного разу взявся заяць про те думати, що ніхто його не боїться, що ніхто від нього не втікає,

а сам він від усіх утікає: і від ведмедя, і від вовка, і від лисиці, і від орла, і від чоловіка — від усіх.

Та зажурився тяжко та й каже:

„От піду та утоплюся.“

Та й побіг. — Біжить, біжить, не озираючись. Прибігає над воду, тільки хотів топитися, а жаби на березі сиділи та хлюп у річку! . . .

Зрадів тоді заяць:

„Ні, не буду топитися: є й таке, що й мене боїться!“

7. Хрещення Ольги.

Наші предки мали своїх богів і щиро їх почитували. Однак вони не ставилися з погордою до людей іншої віри. В Києві жили й християни й жиди, і кожен міг мати свою святиню. З-поміж українців теж деякі кидали свою віру й ставали християнами.

Княгиня Ольга була дуже розумна, й раніш, як інші, пізнала, що словянські божества це тільки образи природи. Вона радо приймала християнських священиків, і вони намовляли княгиню, щоб охрестилася.

Ольга забажала поїхати до Царгороду, щоб приглянутися до християнської віри.

До Греції їхав з нею великий двір: 16 бояринь, 18 служниць, 22 послів, 40 купців. Був також і священик Григорій, що навернув княгиню до християнства.

Грецький цар прийняв Ольгу з великою пошаною. Він розмовляв з нею про всякі справи й дивувався її мудрости. Врешті попросив її, щоб стала його жінкою.

Ольга відповіла:

„Я поганка. Мушу наперед охреститися. Ти, царю, будь мені хрещеним батьком.“

Цар згодився. Найстарший грецький єпископ, патріарх, охрестив Ольгу.

Потім цар просив Ольгу, щоб віддала йому свою руку; але Ольга відповіла:

„Як же я можу стати твоєю жінкою, коли ти мій хрещений батько? Християнський закон не дозволяє цього.“

Цар здивувався і сказав:

„Перехитрила ти мене, Ольго!“

Дав їй великі дари: золото, срібло, шовкові матерії, дорогоцінний посуд і відіслав її з шаною до Києва.

8. Шануй батька й матір.

Було це коло полудня. На торговлиці великий рух. Одні вже попродали свій крам і повертались додому, інші щойно їхали на торговлицю.

Серед сили возів виїздив наладований мішками селянський віз. На скруті вулиці заїхав у рів. Один мішок скотився з воза, роздерся й посипалася з нього картопля.

Старий селянин почав збирати її. Коні рушили.

Знов три мішки впали, й посипалася з них картопля. Господиня стала помагати чоловікові збирати картоплю.

Довкола позбігалися вуличники, й одні регочуться, дивляться на пригоду селянина, інші підбігають, ловлять по дві-три картоплині й утікають.

Вулицею надійшло трое панів.

Один із них, високий на зріст, побачив пригоду селянина, і мовить:

„Ото нечемні хлопчища!“

Хотів уже прогнати їх від селянина, коли дивиться ближче, і біль стиснув йому серце. Він каже до своїх товаришів:

„Вибачте, панове, що я не піду далі з вами. Мушу допомогти цьому селянинові збирати картоплю. Це мій батько, а ця селянка — моя мати. Вони працею своїх рук утримували мене в школі, змогли мені стати тим, чим я є тепер. Я не можу лишити своїх батьків серед натовпу цих вуличників. Мушу їм допомогти.“

9. Звідки береться хліб у місті?

Дитина дістала від матері булочку. Булочка була добре випечена і смашна. Дитина й питає в матері:

„Люба матусю, звідки ми маємо таку добру булочку?“

Мати відповіла:

„Я купила її в пекаря.“

Пішла дитина до пекаря й питає:

„Пане пекарю, звідки ви маєте такі добрі булочки?“

Пекар засміявся й каже:

„Булочки я роблю всі сам. Хочеш побачити, як я роблю, то приглянься.“

Пішла дитина з пекарем і вони ввійшли до великої хати. Тут лежали на довгих дошках усякі хліби й булки, а було їх багато-багато. Дитина не могла їх і почислити. Всі вони були такі м'які й бліді, що не можна було їх їсти.

Тоді дитина просить пекаря:

„Покажіть мені ті темні, пахучі булки, що їх можна їсти.“

Пекар засміявся знов і сказав:

„Сідай ось тут, зараз побачиш.“

Потім всунув він хліби й булки — між ними були навіть бублики — у велику піч, а дитина подумала собі:

„Там вони всі згорять.“

Але вони не згоріли. Пекар витягнув їх назад і вони були темні і пахучі.

Дитина спитала далі:

„Пане пекарю, звідки ви берете ті м'які хліби й булки, що їх сажаєте в піч?“

„Я роблю їх із тіста, а тісто мішу з борошна й води. Як хочеш побачити, звідки береться борошно, йди до мельника.“

Пішла дитина до мельника. По дорозі зустріла селянина, що віз на возі два мішки. Селянин їхав до млина. Дитина пішла з ним.

Що було в цих мішках? — Багато тисячів зерняток.

Мельник поміг селянинові занести ті мішки до млина. Тут були два камені, що оберталися один

над другим. Мельник насипав збіжжя між них, а камені розтерли зерно на дрібне борошно. Одежина дитинки зовсім побіліла, так курявою розносилося борошно на всі боки. І мельник вибілівся і селянин також.

Млин торохтів, аж дитині було страшно. Як селянин виходив, дитина стала його просити: „Пане господарю, візьміть мене з собою й покажіть мені, звідки берете те зерно.“

Селянин сказав:

„Ходи! Побачиш!“

Узяв дитину на віз, завіз її до своєї хати і завів до стодоли. Там молотили два парубки своїми ціпами: „Стук! Стук!“ Вони били ними по снопах збіжжя, вибивали зерно з колосся, й зерно висипалося на тік.

Аж тепер зрозуміла дитина, звідки береться хліб у місті.

*

Напишіть, як, з чого і звідки беруться вареники (пироги).

10. Князь-лицар Святослав.

Український князь Святослав був сином Ольги. Коли Ольга охрестилася, то бажала, щоб і її син прийняв Христову віру, але Святослав казав:

„Як би я прийняв християнство, мої дружинники сміялись би з мене.“

І лишився при давній вірі своїх батьків та здобував собі слави великими ділами.

Святослав воював довгий час із греками.

Як грецький цар дізнався, що його військо побито, скликав своїх бояр на раду і сказав:

„Що маємо робити? Українського князя не зможемо подоліти!“

Царські дорадники відповіли:

„Вишли йому великі дари. Може він любить золото й дорогі убрання?“

Цар вислав до Святослава золото й дорогі убрання. Послав з цим мудрого чоловіка і сказав йому:

„Дивись на зір його, і на лице його, і на його думку!“

Грецький посол прийшов до Святослава, вклонився йому і зложив перед ним золото й дорогі убрання. Князь навіть не глянув на дари, тільки сказав до слуг:

„Візьміть це й сховайте!“

Вернувся посол до царя. Цар скликав старшину й запитався, як прийняв Святослав дарунки. Посол розповів:

„Навіть не глянув на золото та вбрання і велів їх сховати.“

Тоді один із старших сказав до царя:

„Попробуймо його ще і вишлім йому зброю.“

Цар згодився і вислав посла з мечами і всякою зброєю.

Як тільки побачив це Святослав, зараз почав оглядати мечі й іншу зброю, хвалив це все і казав здоровити царя.

Як почули це грецькі бояри, сказали:

„Ой, хоробрий це князь, коли майна не цінить, а береться за зброю! Треба уложити з ним мир і заплатити йому дань.“

Святослав згодився закінчити війну і розпочав мирові переговори.

Над Дунаєм відбувся зїзд обох володарів. Грецький цар приїхав на гарно прибранім коні, в золотій зброї; його товариші теж сяли від позолоченої зброї.

Святослав приплив до берега невеликим човном; веслував сам, разом зі своїми товаришами.

Був він середнього росту, очі мав сині, брови густі, довгі вуса, бороду голену. Так само мав голену голову, тільки з одного боку висів довгий чуб.

Одіж мав білу, полотняну, таку саму, як інші вояки. Вся прикраса його — це був золотий, причеплений до вуха, ковток з двома перлинами і червоним камінцем. Тоді був звичай, що славні вояки носили такі прикраси в ухах.

При царі, що мав блискучу зброю, Святослав виглядав просто. Але він був переможець, а цар переможений.

11. Козел і баран.

Був собі чоловік та жінка, мали вони козла й барана.

„Ох, жінко, каже чоловік, проженемо ми цього барана й козла, а то вже вони в нас дурно хліб їдять.“

„Забірайтесь, козле й баране, собі з Богом, щоб ви не були в мене і в дворі.“

Козел і баран пошили собі торбу та й пішли. Ідуть та йдуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран дужий, та не сміливий; а козел сміливий, та не дужий.

„Бери, баране, голову, бо ти дужий.“

„Ох, бери ти, козле, бо ти сміливий.“

Узяли вдвох і вкинули в торбу. Ідуть та йдуть, коли горить вогонь.

„Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не ззіли.“

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

„А здорові, молодці!“

„Здорові, братці, здорові! Ще каша не кипить, мясо буде з вас.“

Ох, там баран і злякався, а козел давно вже злякавсь. Козел і спамятався.

„А подай лишень, баране, оту вовчу голову.“

Баран приніс.

„Та не цю, а подай більшу“, — каже козел. Баран знову цупить туж саму.

„Та подай іще більшу.“

Ох, тут уже вовки злякались; стали вони думати-гадати, як би відціля драла дати.

От один і каже:

„Славне, братці, товариство, і каша кипить, та нічим долить; піду я по воду.“

Як пішов вовк по воду:

„Хай вам абищо з вашим товариством!“

Як зачав другий його дожидати, став думати-гадати, як би й собі відтіля втікти.

„Е, пішов та й сидить, нічим каші долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.“

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:

„Ось піду лишень я, так я їх обох прижену.“
Як побіг, так і той рад, що втік.

Тоді козел до барана й каже:

„От нуж, брате, скоріш хвататися, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня забратися.“

Ей як же надумались вовки:

„Щоб нам у трьох та козла й барана боятися?
Ось ходім, ми їх поїмо, вражих синів.“

Прийшли. Аж ті увихались, уже й з куреня забрались, — як побігли та й на дуба сховались.

Стали вовки думати-гадати, як би козла та барана нагнати. Як стали йти, й знайшли їх на дубі. Козел сміліший — виліз на самий верх, а баран не сміливий — так нижче.

„Ой, лягай, — кажуть вовки ковтуноватому вовкові, — ти старший, та й ворожи, чи не побачимо їх.“

Як ліг вовк догори і зачав ворожити. Баран сидить на гиллі та так дріжить; як упаде — та на-вовка...

Козел сміливий не став часу гаяти, та як закричить:

„Подай мені ворожбита!“

Вовки, як схопились, то ледви відтіля втікли

12. Осінь.

Минуло красне літечко. Минулося тепло, минулися довгі соняшні дні. Осінь наближається.

23. вересня вона починається. В той день сонце сходить о шостій годині ранку і заходить о шостій годині ввечері. Як раз день і ніч рівні. З того ж дня вже сонце день за днем обнижується, вже чимраз коротші дні і довші ночі стають. Робиться з кожним днем холодніше.

Не щебече соловейко, не кує зозуля:

Весна швидко пролетіла, і літо минуло.

Гай зелений вже жовтіє, листя опадає,

Мина тепло, мина добро, холод наступає.

13. Володимир Великий.

Український народ здавен-давна мав свою власну державу. За князя Володимира Великого була українська держава дуже велика. Князь Володимир мешкав у золотоверхому Києві. Підгорнув він під свою руку всі землі, де тільки мешкав український люд.

Довкола себе збирав Володимир найчільніших мужів, бояр і дружинників. Його наказів слухало хоробре військо, його волю сповняли судді та урядовці.

На раду скликав Володимир старших та щонаймудріших людей. Він розумів, що один чоловік, хоч би не знати який розум мав, не може всього знати.

Володимир Великий будував церкви, закладав школи, обділював бідних, вдягав їх, давав їм їжу й гроші. Був суворий для лихих, а лагідний для добрих, милосерний для бідних. Тому весь

народ любив його дуже і називав своїм „ясним сонечком“.

За його князювання прийняв наш народ христову віру.

14. Хлопець і русалка.

Впустив хлопець сокиру в річку. Сів він сумний на березі й плаче.

Русалка почула. Жаль їй стало хлопця. Винесла йому з річки золоту сокиру й питається:

„Чи це твоя сокира?“

Хлопець каже: „Ні, не моя.“

Русалка винесла другу, срібну. Хлопець знову каже: „Не моя.“

Тоді винесла русалка його сокиру. Хлопець зрадів і мовить: „Оце моя.“

Русалка подарувала хлопцеві всі три сокири за його правду.

Хлопець показав удома товаришам свої сокири й оповів, як що було.

Ось один його товариш задумав те саме зробити. Пішов до річки, навмисне кинув свою сокиру в воду, сів на березі та й ніби то плаче.

Русалка винесла золоту сокиру та й питає: „Чи це твоя сокира?“

Хлопець зрадів і закричав: „Моя, моя!“

Русалка не дала йому золотої, та й його власної не видала йому за брехню.

15. Київ за князя Ярослава Мудрого.

Український князь Ярослав Мудрий, що княжив по Володимирі, дбав дуже про свою столицю Київ.

Було це вже велике місто, що числило більш як сто тисяч мешканців. Із усіх сторін зїздилися до Києва свої й чужі люди: чи то купити, чи продати щось, чи за іншою своєю власною або й державною справою, чи до суду, чи до уряду.

Жили в Києві українці з різних племен: поляне, деревляне, сіверяне, дуліби, тиверці, уличі. Були тут і чужі народи: греки, німці, італійці, чехи, угри.

В Києві було вісім торговиць, на яких безнастанно збирався народ. Церков і каплиць було аж чотириста!

Київ був тоді найбільшим містом на сході Європи. Називали його другим Царгородом.

Давній город, що стояв на горі, не міг уже помістити підчас небезпеки всіх мешканців. Ярослав розширив його втриє й наново укріпив.

Довкола йшли високі вали, збудовані з каміння і з землі, з деревляними і мурованими вежами, з глибоким ровом, що через нього вели мости.

До города можна було увійти з трьох сторін через укріплені ворота.

Найславніші були „Золоті Ворота“ з полудневого заходу. Вони були збудовані з каміння й цегли й покриті золотою бляхою.

Долом був переїзд. Його замикали на ніч великими дверима з дубового дерева, обкованого залізом. На горі, на поверсі, була мала церковця.

Серед валів, побіч Десятинної церкви, Ярослав поставив нову княжу палату і різні церкви.

Найбільшу славу мала велика церква св. Софії, або Божої Мудрости, з десятьма банями, прикрашена різьбами, гарними образами і малюнками.

По чужих землях розійшлася слава про наш золотoverхий Київ. Заморські купці, королі й королевичі раді були завітати до Києва, поглянути на його красу, на багатство. Купці чужоземні продавали тут свій крам, купували в наших предків віск, хліб, мед, звірині шкіри, вивозили те в свої землі.

Звідти знов верталися з іншим крамом. За далекими морями, за карпатськими горами, за темними лісами, далеко від нашого краю ширилася слава про нашу столицю.

16. Василева відплата.

Юрко й Василь були собі приятелі. Вже третій рік сиділи на одній лавці в школі. Обидва ходили щодня разом до школи, обидва разом і вертали додому.

Василь був лагідної вдачі, повільний, Юрко гарячився — запалювався за найменшу дрібничку. Але Василь умів здержати-вгамувати свого приятеля, коли він вибухав гнівом.

Та одної днини Юрко був дуже несправедливий супроти Василя. Почав сваритися з ним, доко-

ряти йому неслухно до тої міри, що й Василь став перечитися. Сварку закінчили тим, що Юрко вда-
рив Василя в груди.

Сльози покотилися Василеві з очей. Він по-
чув великий жаль до свого товариша, а жаль його
був тим більший, що свідками цього було багато
товаришів — вони бачили, як Юрко стусонув Васи-
ля в груди.

Засоромлений пішов Василь додому. Чим дов-
ше думав над цією пригодою, тим сильніший біль
стискав йому серце. Не чув болю від удару в груди,
але горів із сорому, що товариш-приятель так зне-
важив його перед товаришами. Стала прокида-
тися в його серці злість.

Відчував він, що не лишить такої зневаги без
відповіді. Замало розпрощатися з побратимом,
не сходитися з ним більш і не говорити до нього.
Треба йому відплатити, як на це заслужив. В душі
Василя почала дозрівати думка про пімсту. Тільки
ще не знав, як пімститися за свою зневагу, хоч
знав, що не залишить цього так.

Сидів коло вікна й дивився на город. І, дивним
дивом, не почував вдоволення в душі. Здавалося
йому, що зробив якесь дуже погане діло. Аж ось
майнула в голові думка:

„А як би я так помирився з ним?“

Усмішка радості заграла в нього на лиці. Але
в одну мить захмарилося знов його чоло, бо він
подумав :

„А що скажуть на це мої товариші? Будуть
сміятися з мене. Назвуть мене боягузом. У нас іще
ніхто покривджений не подавав перший руки до

згоди. Звичайно віддавав, або хоч ждав, аж його перепросять. Товариші скажуть, що я налякався Юркового кулака!“

Сидів так і не знав, що робити. В його душі боролися з собою бажання згоди з Юрком, сором перед товаришами і страх перед їх глузуванням. Боягуз — то найбільша образа. Водно дзвеніло йому в ухах слово: „боягуз... боягуз!“...

І ось, коли він так змагався із собою, що робити, нова думка майнула йому. Він схопився на рівні ноги й крикнув у голос:

„А як я не помирюся із страху перед глузуванням товаришів, не буду я боягуз?“

Вибіг з хати і пішов просто до Юрка. Коли мав перелізти через перелаз, що вів до його городу, ще трохи завагався. Але в одну мить перескочив його і вже стояв перед Юрком.

„Не дивуйся, мовить до Юрка, що я прийшов до тебе. Але, бачиш, я хотів просити в тебе пробачення за мою провину. Не гнівайся, що я роздратував тебе до тої міри, що ти аж ударив мене.“

Юрко спаленів із сорому і ледви вимовив кілька сліз:

„То я провинився, — мовить тремтячим голосом. — То я повинен просити пробачення у тебе“.

Хлопці стояли кілька хвилин мовчки один проти другого й не дивилися один одному в очі. Аж тут кидаються один одному в обійми, і сльози заблищали в них на віях. Обнялися щиро й почали розмовляти між собою, як звичайно. Бавилися весь день, а ввечері відпровадив Юрко Василя під руку до його хати.

Василь почував себе дуже щасливим в цей день.

17. Перший сніг.

Коло полудня налетіли густі, сиві хмари й засунули сонце. Помалу, але вперто, почав сипати дрібний дощик. Поміж його краплі попадають і сніжинки. Щодалі — стає їх більше. Вже й дощу не знати, посипав рівномірно густий пластовець.

Перший сніг!

Довго йшла боротьба між холодними пластинками снігу й теплими, може останніми подихами зеленої трави. Завзята була боротьба.

Як уже раз ухопляться холодні пласти землі, то білий покрив покриє все на довгий, зімовий час.

Зівянуть, счорніють трави, змарніють останні осінні квітки. Зима похилить додолу їх головки.

З кожною хвилиною починає сріблитися трава. А пластовець сипле чимраз густіший.

До вечора сніг не перестав. Уже все навкруги біліло. Сипав усю ніч без упину. Вранці вже треба було відгрібати сніг, бо годі було й до хліва перейти. Треба було пообтрусювати його з деревин у садку, бо аж до землі погнулися під вагою білої габи.

18. Щедрівка.

Ой сів Христос та вечеряти, —

Щедрий вечір!

Добрий вечір!

Прийшла до Його та Божа Мати,

Щедрий вечір!

Добрий вечір!

Віддай, сину, райські ключі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Відімкнути рай і пекло,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Випустити грішні душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Тільки не випустить однієї душі,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Що вітця й матір та налаяла,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!

Не налаяла, а подумала,
Щедрий вечір!
Добрий вечір!
Добрим людям на здоров'я.

19. Двір князя Ярослава.

Дуже гарна була палата князя Ярослава.

До Києва приїздили часто послы з далеких країв з дарами і привітами від своїх королів. Ярослав хотів показати чужинцям могутність і багатство України і тому казав уладити княжу палату світло й виставно. Він не жалувал коштів на прийняття гостей.

Заля в палаті, де князь приймав послів, була простора й широка. Стіни мала прикрашені малярками, вікна з шибамися з різнобарвного скла.

Довкола стін стояли лави, прикриті мягкими матеріями. Поміст був вистелений килимами.

На підвищеному місці стояв княжий престол. Це було крісло з різьбленого дерева, оббите золотом бляхою, з поруччями з двох сторін, вкрите мягким покривалом. Згори звисали опони з цвітистого сукна, уложені в штучні прикраси.

Князь входив до кімнати в червоному, порфирному плащі, прикрашеному перлами, золотими бляшками й дорогим камінням.

На голові мав золоту корону, в руці берло, що сяяло від самоцвітів.

За ним ішли його сини, далі високі урядовці й служба. Посли схилялися низько перед князем, складали у його ніг дари й вітали князя, здоровили його від свого володаря й розказували, чого прислано їх, яке мають діло зробити.

Опісля відбувався величний бенкет у другій залі. Столи були накриті білими обрусами, посуд був золотий і срібний, або з дорогого скла і глини в різні барви.

Подавали різні страви: мясо всякого роду, навіть із лебедів і журавлів, тіста, варення, вино, мед, наші й чужоземні овочі.

За гістьми стояли слуги і легенько махали віяльцями з пер для прохолоди. Інші тримали срібні умивальниці і начиння з водою.

В сусідній кімнаті були музики, що грали на гусях, сопілках і бандурах. На переміну з ними співав хор гарні пісні в честь князя.

По обіді всі виходили на великий ганок-рундук палати, щоб поглянути на ігрища й забави, які відбувалися на подвірі. Там показувано всяких звірів: ведмедів, вовків, верблюдів, яких у княжому звіринці вивчено всяких штук. Там виїздили їздці на диких конях і popisувалися своєю зручністю. Там бігали фіглярі, танцюристи й штукарі, і своїми жартами та піснями розвеселяли гостей.

По бенкеті гості розходилися, справляли своє діло, розїжджалися знов по всьому світі і всюди оповідали, який пишний двір в українського князя Ярослава.

20. Марійка та Левко.

Марійка сиділа коло столу й писала вправу. Її брат Левко переглядав на другому кінці столу свій зільник. Перевертав картки паперу, що на них були поприліплювані засушені рослини, всіляке зілля, биляни і квіти.

Якраз покликала його мати. Левко схопився з зільником у руках, але від дверей вернувся, кинув зільник на стіл. Не бачив, що вкрив ним книжку, з якої переписувала Марійка. Не оглядаючися позад себе, побіг чимдуж до матері.

Не мав змоги поглянути в лице Марійки. Був би певне вернувся. Марійка кінчила якраз писати довге якесь слово. Підводить голову, щоб заглянути до книжки, а книжка закрита зільником. Схопилася, зморщила лице, хотіла крикнути на Левка, але замість того, замахнулася рукою і змела зільник із своєї книжки на землю.

Порозліталися картки й позагиналися. Поламалися рослини і квіти. Але Марійка не бачила всього того, так злість заступила їй очі. Та по хвилині отямилася. Знала, що не минеться їй це без кари. Підняла руку, як би хотіла оборонитися перед ударом.

В кімнаті не було нікого, але Марійка всі свої сили збирала, щоб приготувитися до завзятого бою. Була певна, що Левко кине́ться на неї з кулаками, — хотіла гідно йому відповісти: так відбити його вдари та так ще йому додати за те, що закрив їй книжку, щоб добре памятав. Найважлиша річ, думалось їй, не дати себе побороти.

Писала далі вправу, але рука тремтіла їй від нетерпеливого дождидання. Боялася, щоб Левко не показався сильніший від неї.

За якусь хвилину відчинилися двері. Ввійшов Левко, глянув на свій зільник і не знав, що сказати. Він зрозумів усе відразу.

Перша думка, яка майнула йому в голові, була: заплатити Марійці кулаками. Він глянув на неї й пізнав із зморщок між очима, що вона приготувилася на це.

„Ні, не зроблю тобі приємности,“ — подумав несподівано Левко.

Схилився, почав збирати картки із свого зільника, став випростовувати їх, укладати. Поправляв повикривлювані і поламані рослини і квіти.

Увесь цей час переходила Марійка великі муки дождидання. Мусіла вважати на кожний рух брата, боячися, щоб не заскочив її несподівано.

Як же ж здивувалася, коли він підійшов до неї і промовив лагідно:

„Пробач мені, що я кинув тобі необережно зільник на книжку. На другий раз буду вважати.“

Марійка подивилася на брата, не розуміючи спершу його слів. Опісля почервоніла по самі уха, а сльози сплили їй на очі. Вона схопилася й втікла з кімнати, вибухаючи вже на порозі сильним плачем.

Левко не дізнався того, що вона надумала. Але Марійка вирішила як найщиріше від усього серця відплатитися братікові при найближчій нагоді таким самим гарним і людяним вчинком.

21. Мулярчук.

Сьогодні прийшов до нас мій товариш, син муляра. Його одяга, перешита з батьківської, мало на собі сліди гіпсу та вапна.

Як тільки увійшов, зняв свій подертий капелюх, мокрий від снігу, і сховав у кишеню. А потім перейшов кімнату тяжким ходом робітника, звертаючи то сюди то туди своє округле личко.

Ми гралися деревляними кісточками. Він дуже зручно складає брами, мости, а все те держиться якимсь чудом. А складає все терпеливо і з повагою, як дорослий чоловік. За той час, доки зібрався будувати другу браму, розказав мені про свою родину. Мешкають на піддашші. Батько ходить до вечірньої школи „неграмотних“, учить-ся писати.

О четвертій годині ми ззіли підвечірок: хліб з повилом. Як встали з софи, батько не дав мені стріпати білої плями, що лишилася на ній із забіленої одежі мулярчука. Вхопив мою руку, а потім непомітно сам вичистив софу.

Як мулярчук пішов додому, батько сказав до мене:

„А знаєш ти, мій сину, чому я не хотів, щоб ти вичистив софу? Бо він подумав би собі, що ти докоряєш йому за те, що зробив пляму. А це було б негарно із двох причин. Поперше, він зробив це нехотячи. А подруге, він побілив софу одежею свого батька, що приніс вапно додому з дуже тяжкої праці. А те, що приноситься з роботи, то не бруд. Це порошок, вапно, це фарба — усе, що хочеш, тільки не бруд.“

Я слухав уважно й пригадував собі, як то бачив не раз робітників, що вертали з роботи поваляні цеглою. Тепер я знав, як дивитися на них. А батько мовить далі:

„Праця не брудить. Не говори ніколи про робітника, що вертає від роботи: „він брудний!“, кажи: „він має на одежі сліди своєї праці“. Затям собі це добре. А мулярчук дуже милий хлопчина. Я хотів би, щоб ти полюбив його. І тому, що це твій товариш, і тому, що це син робітника“.

22. Як почалася Печерська Лавра.

Молодий українець Антип відбув мандрівку на Святу Гору Атос і там постригся в ченці та прийняв імя Антонія.

Коли чернець Антоній пізнав добре монастирські звичаї, ігумен поблагословив його і сказав:

„Вертай назад на Україну. Благословення Святої Гори буде з тобою. Від тебе почнуться численні монастирі“.

Антоній послушав і вернувся в рідні сторони.

Ходив він по різних околицях і так прийшов над Дніпро під Київ і тут на одному горбі серед лісу знайшов малу печеру, викопану людською рукою.

Викопав цю печеру побожний священик Іларіон, але він став митрополитом і замешкав у Києві при церкві св. Софії. Печера залишилася пуста.

Антоній оселився тут і перебував увесь час на молитві й пості.

Про Антонія дізналися сусідні люди й стали приносити побожному пустельникові їжу й різні дари.

Потім почали приходити до нього ченці з різних сторін і просили його, щоб дозволив їм оселитися побіч себе. Антоній дав на це свою згоду і вони покопали собі печери й разом з ним жили на божій службі.

Як число ченців збільшилося, Антоній наказав поставити на горі над печерами велику церкву й монастир. Цей монастир названо Печерською Лаврою.

Опісля Антоній назначив ченцям іншого ігумена, а сам пішов у ліси, викопав собі нову печеру і так закінчив життя.

Життя ченців було суворе і тяжке. Кожен з них мешкав в окремій печері або кімнатці, що

звалася келією. Тут було тільки просте ліжко, дерев'яне крісло й стіл. На стіні висів хрест.

Чернець не міг мати ніякого майна. Проста чорна ряса і богослужебні книги — це були одинокі речі, що до нього належали.

Головні обов'язки ченця були послух і праця. Що наказав ігумен, те чернець мусів виконати, хоч би то була найтяжча робота. Ченцям не вільно було сидіти без діла, кожний мав якусь корисну працю.

Ченці самі виготовляли все потрібне для себе і для монастиря. Самі будували келії, робили собі всіляке приладдя до праці, самі ткали сукно й полотно, справляли ріллю, мололи збіжжя, рубали дерево в лісі, носили воду, пекли хліб, варили страву.

Страва ченців була проста. В звичайні дні їли чорний хліб і варену городину. В неділю їли рибу, приправлену олією, і сочевицю. У великі свята діставали білий хліб з маком і медом.

Монастир мав багато поля, городи, власну худобу і пасіки. Але ченці не вживали мяса, молока й іншого скоромного смашного: все те давали на прожиток бідним.

23. Дощ, град і сніг.

На небі показалися темні хмари. Вони провалювалися бовванами понад землею. Летіли дуже скоро.

„Будемо мати сьогодні дощ“, — мовить малий Кирило до свого тата.

„Не знати ще, чи буде дощ, чи хмари розвіються. Як є сильний вітер, то порозганяє хмари, й дощу не буде“.

„А чому не з кожної хмари падає дощ?“

„Бачиш так, — каже тато, — деякі хмари, хоч із них міг би бути дощ, розходяться в пару по повітрі. Дощ починає падати тоді, як легенькі краплини потроху обважніють, збільшаться і вже не можуть носитися в повітрі“.

Кирило слухав дуже уважно. Заохочений його увагою, тато почав далі оповідати:

„Краплі дощу бувають більші й менші. Часами, головню на весні або взимі, дощ буває дуже дрібнесенький, такий, що навіть його не видно й не чути. А вліті падає не раз дощ великими краплями.“

„Цього літа надлетіла така чорна хмара, — мовить Кирило. — Поки я сховався, вже почали падати великі краплі. Спершу були рідкі, потім щораз густіші. Нарешті вдарила така злива, що поки я перебіг з городу до хати, змочило мене до нитки. Вбігаю під хату, а тут уже дощу нема. Вже світить сонце і настає погода.“

Тато слухає й мовить:

„Так, так, синочку. Ти добре це запримітив. Вліті бувають короткі дощі і зливні. Не раз надлетить така злива з вітром і багато шкоди наробить у полі. А восени падає звичайно дрібний дощ, але падає без упину. Це осіння слота. Вона буває й кілька тижнів.“

„А звідки береться град і сніг?“ — питається Кирило.

„Град падає вліті. Завіє деколи такий холодний вітер, що від нього краплі дощу відразу замерзають, доки ще долетять до землі. Тоді маємо град.“

„Торік падав у нас град і пооббивав нам усі яблука й грушки, а в хаті вибив усі шибки в вікнах“, — каже Кирило.

„А скільки він шкоди в полі зробив! — каже з сумом тато. — Не дай, Боже, такого нещастя.“

„А вчора порошив сніжок!“ — мовив Кирило.

„Вже йде до зими, тому й сніг починає вже падати. Стає холодно, крапельки пари замерзають ще в хмарах і перемінюються в тоненькі льодові шпильки. Вони лучаться в сніжинки, що звичайно мають вигляд зірок із шістьма кінцями. Сніжинки бувають дуже гарні!“

„Пригадуєте собі, тату, як нас торік вкрили великі пластинки снігу, коли ми вертали з млина?“ — питається Кирило.

„Памятаю, синку. Як бувають великі морози, тоді падає дрібний сніжок. А як нема студені, то творяться великі пластинки снігу. Падає тоді пластовець. А вчора спочатку падали крупы. Правда?“

„Так“.

„То восени і на весні падають часом, замість снігу в пластах, — білі крупы.“

24. Князь Володимир Мономах.

Український князь Володимир Мономах був внук Ярослава.

Ще малим хлопцем вже він їздив на коні, стріляв з лука, ходив на лови і брав участь у воєнних походах. Через те звик він до холоду й голоду, до трудів і небезпек.

Як став князем, жив просто, не дбав про свої вигоди, але все дбав про добро народу.

Вставав раненько, перед сходом сонця.

„Нехай не застане вас сонце в постелі!“ — казав він своїм синам.

По сніданню сідав перед палатою і відбував суд.

Володимир Мономах пильно вважав на те, щоб не сталося кривди бідному й слабому. Опікувався вдовами й сиротами, заступався за селян. Ніколи не дозволяв своїм людям переїздити через засіяне поле, або робити кому шкоду в дворі.

Дуже радо приймав гостей і людей з чужих сторін, чи вони визначні чи прості були.

„Гість, — казав він, — ширить славу про господаря, добру або лиху.“

Все своє життя він вчився чогось. Не соромився допитуватись, коли не знав, або не розумів чого. У кожній справі радився з боярами. Але ні в якому ділі не спускався на слуг і урядовців. Сам доглядав усього в палаті й уряді.

На війні сам доглядав війська, дивився, чи воюють усе потрібне, сам ставив сторожі. Їв останній, а спати лягав у зброї, з мечем при боці.

Улюбленою забавою Володимира Мономаха були лови. Ніхто не полював так багато, як він, ніхто не мав стільки ловецьких пригод.

Ходив на диких кабанів, оленів, лосів, турів, ведмедів. Часто ловив власною рукою дикі коні, що тоді жили в степах. Два рази брав його тур на роги разом із конем. Лось раз топтав його ногами, другий раз поколов рогами. Дикий кабан стягнув йому з бедра меч, ведмідь вкусив за ногу, рись скопив на плечі і перевернув ураз із конем.

Багато разів падав з коня; двічі розбив собі голову, нераз побив собі ноги й руки. Та не все те не вважав, бо лицар був великий і дуже відважна людина.

25. Щука.

В нашій річці рідко лучаються великі щуки (щупаки), бо у нас їх виловлюють молодими. Трудно, щоб якась вдержалась хоч на один рік. Не те там, де великі озера, де є куди ховатись щucci від рибалок. Там вона живе дуже, дуже довго. Не диво, що така щука важить часом тридцять і більше кілограмів.

Щупак не любить прудкої води; він проживає більше в озерах, ставах і то на мілкому, тільки великі держаться глибини. Всякому мабуть доводилось бачити щупака, і не один клав йому в рст палець, як він уже неживий, бо живий не тільки кусає, а й зовсім може відкусити палець. У щуки дуже гострі тонкі зуби, а ще й до того дуже здоровенна пащека. Голова і щоки в неї подовгасті і сплескані. Сама щука довга, валкувата, покрита дрібною лускою, що на спині сива, або чорняво зелена, а на череві білява.

Щука — хижа риба. Вона живиться всім, що живе в воді і на воді: всякою рибою, раками, каченятами й гусятами, що плавають на воді, і навіть малими щученятами. Найбільше дістається від неї карасеві.

Кажуть: „На те й щука в воді, щоб карась не дрімав.“ Нема в воді ні сильнішого, ні прудшого від неї. Тільки з деякими рибами не може вона нічого вдіяти. Наприклад, окунь знає добре її пажерливість.

„Окуне, окуне, повернись до мене головою, поговоримо з собою,“ — каже щука. А окунь крутиться й каже: „Говори з хвоста, я почую.“ Гонить щука за окунем, гонить — все надармо. Утомившись, кидається на іншу рибу, навіть своїх дітей не шкодує.

Треба багато, щоб наїстись щуці. Де вона заведеться, там іншій рибі трудно вдержатись. Та й ловить вона хитро. Оце встромить трохи голову в намул, закаламутить воду та й стирчить, неначе кілок. Риба і ні гадки, снується коло неї, а щука тільки ликає та ликає її. Наликавшись, іде на дно спочивати.

Взимі щука не така пажерлива. Тоді вона навіть зовсім не їсть. Зате ж, як рушить лід, тоді — держись, рибо! В цю пору вона готує ікру. Через два тижні спочиває, а коло теплого Миколи знов починаються лови. Тоді не милує щука нічого, що попаде на зуби.

Весною щука тратить старі зуби, і в неї виростають нові. Мякими новими зубами щука не здержить великої риби, хіба вирве мяса шматок, як вовк у лошати.

Ловитва щук буває в жнива і коло другої Пречистої. В ту пору найліпше їх ловити, бо вони плавають тоді коло берега. Ловлять щук сітками і вудками. Тільки щука не піде на мертвечину; доконче треба, щоб на вудці був живець.

26. Вітер.

Ще дуже рано. День ледви сіріє крізь замерзлі шиби, піч іще холодна.

Я прокинувся й вже довше не можу спати. Знайшов на ліжку одно пірце з моєї подушки й починаю ним бавитися. Підіймаю його вгору, пускаю з рук та піддмухую. Воно літає по хаті: коли піддмухую, летить угору, а як тільки перестану, то падає прямісінько на землю. З того бачу, що повітря в хаті ще спокійне.

Тим часом починають у печі розпалювати. Дерево тріщить і залізна піч скоро нагрівається. Я випорпав з подушки друге пірце й знов ним граюся. Але тепер уже бачу щось інше: повітря в кімнаті мусіло стати вже неспокійне, то ж моє пірце летить собі вгору, хоч його не піддуваю. Воно піднялося коло печі аж під саму стелю, потім попід стелею перелетіло через всю кімнату, і аж при вікні поволі впало на землю. За той час інше пірце, що лежало на землі коло печі, підсунулося під саму піч, немов його тягла якась сила.

Починаю думати, що тому за причина. Піч нагрілася добре, а що моє ліжко майже доторкується до неї ногами, то я таки добре чую це те-

пло. З того я бачу, що тепло розходиться в хаті від печі поволі, щораз далі: від неї нагріваються перше найближчі частинки повітря, а від них щораз дальші.

Тепле повітря є легше від холодного, тому воно йде вгору. Воно підняло моє пірце й кинуло його аж під стелю. Та на місце тих частинок повітря, що вже під стелею, приходять інші, й теплі посуваються далі, до вікна. По дорозі остигають вони і зачинають знову спускатися додолу.

Такий рух повітря триває в хаті так довго, доки всюди не стане однаково тепло.

Хтось увійшов до хати й лишив відчинені двері знадвору; чуємо по ногах холодний вітер, а в лице нам зовсім тепло. Чому ж то холод в хаті тільки по ногах віє, долом? Бо холодне повітря знадвору за тяжке, щоб піднятися вгору.

Засвітім свічку і ходім з нею до відчинених дверей. Як будемо її держати високо вгорі, над нашими головами, побачимо, що її полум'я вихилиться на двір; це знак, що тепле повітря, зібране вгорі кімнати, виходить на двір. Натомість понад землею тягне холодна течія знадвору до хати; там полум'я свічки видовжується в бік до середини кімнати.

Те, що ми бачили в нашій кімнатці, те саме відбувається й на дворі; тільки там рухи повітря бувають куди більші. Їх називаємо вітрами.

Вітер повстає від того, що на одному місці земля від сонця огріється більше, як на другім; тоді тягнуть до того теплішого місця з усіх сторін холодні вітри, а тепле повітря підходить угору.

Коли вітер віє з півночі, то це північний вітер, з півдня — полудневий і т. д. Північні вітри бувають звичайно холодні, полудневі теплі. Одні вітри приганяють хмари й приносять дощ, інші знову їх розганяють, і ми маємо погоду, а то й посуху.

Для моряків вітри дуже важливі; колись були вони ще важливіші, коли то ще люди не знали парових кораблів і плавали по морі вітрилами.

Вітер можна також запрягти до праці: він крутить колеса вітряків, і може або збіжжя молоти, або помпувати воду, або ще якусь іншу роботу робити.

Вітри осушують землю після дощів та прочищують повітря. Та не завжди вони такі невинні й корисні нам. Часами віють дуже сильні вітри, що ломлять дерева і зривають дахи. Такий сильний вітер називаємо бурею. Ще сильніші й страшніші є *гурагани*, що виривають з корінням велитенські дерева, виривають вікна з хат, зривають вежі і навіть розвалюють хати.

Чи не було в нашому селі великої бурі з таким страшним вітром? Напишіть, що той вітер наробив.

27. Горобці.

Сірі горобці — справжні молодці. Є вони і в селах, є і по великих містах. Роблять вони собі гнізда і в маленьких хлівцях, тулять їх і при великих будинках. Ось подивіться, як гуляє горобець: і сю-

ди верть, і туди верть, і тут скоком, а там боком. „Цвірінь, цвірінь“, та й головою крутне, так йому гарно.

Найвеселіший горобець по весні. Зимою йому було й холодно й голодно. А то сонечко пригріло, заворушились комахи; стало горобцеві тепло, зявився й харч. Ось він і пару собі знайшов, сіреньку горобчиху. Працюють вони собі з ранку до вечора. Не влечить на видному ні пірце, ні щетинка, ні шматок лика. Усе, що ні попаде проворна горобча пара, тягне собі на гніздо. Днів два-три і гніздо споруджено, а там далі вже лежить у ньому п'ятеро-шестеро яєчок. Сіренька горобчиха сідає на них і гріє своїм маленьким тілом чотирнадцять днів і ночей, а горобець-молодець роздобуває харч і собі і своїй горобчисі.

Ще не злетілись із теплих країв усякі птиці, а в горобців уже пищать горобенята. Тепер ще тяжча праця старому горобцеві. Працює з ним і горобчиха. Пискотять діти в їх гнізді; усіх же то їх нагодувати треба. Скрізь літають старі горобці та шукають горобенятам харчів, мякеньких хробачків, гусільниць.

І літають так година за годиною, день за днем, з раннього ранку до пізнього вечора. Прилетить горобець або горобчиха у гніздо з хробачком, ткне його в рот горобеняті та знов летить. Прилетить, ткне та й полетить. Через два тижні горобенята стають підлітками-порхунцями, й старі горобці водять їх на прохідку.

Веселі скачуть горобенята у купочці на грядці, мов на вулиці, та водно цвірінькають.

Вони ще дурненькі, самі не вміють роздобувати харчів, уміють тільки просити. Як виучать старі горобці горобенят своїх усіх мудрощів, то розпускають їх на свій хліб на всі чотири сторони. Тоді старі горобці знову підправляють своє гніздо й знову панькаються з новими горобенятами. Буває, за одно літо й тричі сідає горобчиха на яйця.

Втомиться за весну й літо горобець, годуючи діток, а під осінь самому треба підживитись. Ось і летить він на соняшники, на коноплі, на просо в полі. Весну й половину літа служив горобець по правді, а в кінці літа починає красти. Служив горобець тим, що боронив садовину від гусільниць, боронив він також від напасти й городину, найбільше капусту. Через те горобці весною й літом справжні сторожі садків і городів і дуже корисні в господарстві.

Горобець хитра штука. Старого горобця половию, кажуть, не одуриш. Як з курми або з свиньми, то він готов їсти й пити, а безрозі то іноді й на крижі сяде. Від собаки поступається, а як кітку побачить, то чимдуж кудинебудь далі від неї. Не мазун горобець у своїй долі. Сам про себе промишляє, і через це він горобець-молодець.

28. Плач княгині Ярославни.

Половці проживали в українських степах майже двісті літ. Що року нападали на наші села, підпалювали хати, грабували людське майно. Вони забірали худобу й коні і вели з собою в неволю тисячі християнських бранців.

Князь Ігор Святославич зібрав дружину з молодих відважних лицарів і вибрався в похід проти половців.

Над річкою Каялою стялися українці з половцями. Билися з ранку до вечора і з вечора знов до світу. Летіли залізні стріли, греміли шаблі об шоломи, тріщали копія в далекому степу.

Чорна земля була зрита копитами, посіяна людськими тілами, полита кровю.

Але над ранком другого дня ослабло українське військо. Не стало стріл, списи були поломані, щити порубані. Мечі випали з потомлених рук.

Більша частина війська полягла в кривавім бою, невеличка решта з князями дісталися в половецьку неволю.

Попав у половецький полон і Ігор Святославич.

Сум пішов по всій українській землі. Від Чернигова до Києва, від Києва до Галича ішла звістка про страшний розгром молодих князів. Усі жалували за лицарями, що поклали голови в бою, плакали й за тими, що попали в половецький полон.

Найбільше тужила молода жінка Ігоря, Ярославна, що лишилася в Путивлі. Щодня ранком вона виходила на мури города, дивилась у далекі степи і з слізьми співала тужну пісню про свого чоловіка.

„Полечу зозулею, — співала-ридала, — по Дунаю, омочу бобровий рукав у Каялі річці, обітру князеві криваві його рани на помарнілому тілі...

Зверталася із словами до степового вітру:

„Ой, вітре-вітрило! Чого ти так неприхильно вієш? Чого мечеш половецькі стріли на військо мого милого? Хіба мало тобі віяти горою під хмарами, колихати кораблі по синьому морі? Чого ж ти розвіяв по степу мої радощі?“

Промовляла до Дніпра:

„Ой, Дніпре-Словутичу! Ти пробив кам'яні гори крізь половецьку землю. Ти віз на собі човни Святославові, несучи їх до війська половецького. Принеси ж, пане, й мого милого до мене, щоб я не посилала ранком своїх сліз на море!“

Просила й сонце на небі:

„Сонце ясне, тричі ясне! Для всіх ти тепле і красне. Чого ж простерло гаряче проміння над військом мого дружини? Нащо в степу безводнім зігнуло їм луки, навіщо замкнуло їм сагайдаки?“

29. Бузько.

Весна йде!...

Попід небесами високо, високо в блакитнім просторі пливуть два білі бузьки; крила, до половини чорні, широко розprostали, довга шия і червоні ноги як по струні витягнуті.

От вони стали, як би повисли в повітрі між небом і землею... Тепер знов летять та кружляють попід хмари. Починають спускатися нижче, все нижче... Вже над хатою близько. Замахали крильми, спустили ноги й стали в гнізді.

На тій хаті давно-давно вже, літ мабуть з десяти, зробили вони собі гніздо. Щороку весною

вони сюди прилітають з далеких теплих країв і виводять тут своїх діточок.

Чудне це гніздо, коли б ви бачили! Оце як би набрав сухенького хвосту, положив його чепурненько у купочку на солом'яній стрісі, придавив зверху, позаліплював де-не-де болотом; от вам і гніздо. А всередині воно мякенько виложено соломою, пірям, вовною. Усього нанесуть вони своїм любим діточкам на постіль. Навкруги цього гнізда, поміж хвостом, де тільки є яка щилиночка, поробили горобці собі маленькі гніздечка.

Поважно і як треба добрим господарям, що вернулись додому з далекої дороги з-за моря, похожать бузько й буслиця в своєму гнізді, заглядають по всіх закутках; тут смикнуть, там підправлять, тут знов постукають довгим червоним носом по сухій деревині.

Не все в порядку, треба щось думати. Летить один, несе жмут соломи в гніздо; другий летить — тягне довгий прут, затикає його з боку, і знов летить і знов щось несе. Так працюють вони, поки не доведуть гнізда до ладу.

Як зазеленіють верби, зашумлять дуби густим листям у нашім гаю, і заспіває соловейко на калині, у бузьковім гнізді побачимо двоє, часом і п'ятеро маленьких пташенят, таких чудних, з довгими, гарними дзьобами.

Жаліють їх тато і мама. Одно летить їм по харч у поле або на болото, а друге зостається коло дітей.

А ви знаєте, що бузьки їдять? Жаб, гадюк, хробаків і т. і. Мати гарно обділить кожного

хрипливого півуна, потім сяде відпочивати, а тут уже тато летить на болото за гостинцем. І так то одно то друге літають та носять, поки діти не підростуть такі великі, як їх батьки, та не стануть самі годуватись. Часом стоять собі на одній нозі, другу підтягнуть під себе, та клекотять довжезними дзьобами.

З осінню відлітають бузьки знов у теплі краї, далеко на полудне від нас. Чоловікові з них нема шкоди. Неправда те, що бузьок береже від вогню ту хату, де його гніздо. Забобони й те, що він запалює хату, з котрої скинено його гніздо. Милий він людям за те, що звіщає весну. що так любить своє рідне гніздо.

30. Телесик.

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба.

„Хто нашої смерти догляне, що в нас дітей нема?“

От баба і просить діда:

„Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревину та зроби колисочку; то я положу деревинку в колисочку та буду колихати; то буде мені хоч забавка!“

Дід спершу не хотів, а баба все просить; послухав він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку... Положила баба ту деревинку в колисочку — колише й пісні співає:

Люлі-люлі, телесику,
Наварила кулешику, —
І з ніжками і з ручками,
Буду тебе годувати!

Колихала-колихала, аж поки полягали вони ввечері спати. Встають уранці — аж з тої деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що Боже! Та й назвали того синка Телесиком.

Росте той синок та й росте — і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

„Зробіть мені, тату, золотий човник і срібнее веселчко: буду я рибку ловити та вас годувати!“

От дід зробив золотий човник і срібнее веселчко, спустили на річку — він і поїхав. То оце він їздить по річці, ловить рибку та годує діда й бабу: наловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить та й каже:

„Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до беріжка, а як хто чужий, то пливи далі!“

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

„Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до беріжка!

Дам я тобі їсти й пити!“

Телесик почув.

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка — це ж моя матінка снідати принесла!“

Пливе... Пристав до беріжка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибки ловити...

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, та прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

„Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

А він чує...

„То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!“

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла-стояла та й пішла від беріжка геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до беріжка та й кличе:

„Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

Він почув.

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка! Це ж моя матінка мені обідати принесла!“

Поплив до беріжка, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човник і поплив знову...

А змія приходить до берега та знов кличе товстим голосом:

„Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до беріжка!
Дам я тобі їсти й пити!“

А він почув, що то не материн голос та махнув весельцем:

„Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі! — Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

„Ковалю, ковалю! скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!“

Коваль і скував. Вона пішла до беріжка і стала кликати:

„Телесику, Телесику!

Приплинь, приплинь до беріжка!

Дам я тобі їсти й пити!“

А він думав, що то мати:

„Ближче, ближче, човнику, до беріжка — то ж мені моя матінка їсти принесла!“

Та й приплив до беріжка. А змія його мерщій ухопила з човна та понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

„Зміючко Оленко, відчини!“

Оленка й відчинила, вона ввійшла у хату.

„Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду, гостей покличу та будемо гуляти.“

Та полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:

„Сідай, Телесику, на лопату!“

А він каже:

„Коли ж я не вмію — як сідати?“

„Та вже сідай!“ — каже Оленка.

Він і положив на лопату руку.

„Так?“ — каже.

„Та ні бо: сідай зовсім!“

Він положив голову:

„Отак може?“

„Та ні бо, ні! Сідай увесь!“

„А як же? Хіба так?“ — Та й положив ногу.

„Та ні бо, — каже Оленка, — ні! Не так!“

„Ну, так покажи ж, — каже Телесик, — бо я не знаю як.“

Вона й стала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й кинув її в піч і заслінкою піч задулив: а сам запер хату, виліз на превисочезного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

„Зміючко Оленко, відчини!“

Не чуť.

„Зміючко Оленко, відчини!“

Не озивається.

„От вража Оленка — вже десь повіялась.“

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, виняла з печі та й їдять, — думали, що Телесика. Попоїли добре, повиходили на двір та й качаються по дворі.

„Покочуся, повалюся, Телесикового мясця наївшись!“

А Телесик з явора:

„Покотіться, поваліться, Оленчиного мясця наївшись!“

Вони слухають... „Де це?“ Та знов:

„Покочуся, повалюся, Телесикового мясця наївшись!“

А він знову:

„Покотіться, поваліться, Оленчиного мясця наївшись!“

От тоді:

„Що воно таке?“

Давай шукати, давай дивитися — та угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли, гризли, аж зуби поломали, а не перегризуть. Кинулись до коваля:

„Ковалю, ковалю, покуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!“

Коваль і покував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть... Коли летить табун гусей. Телесик їх просить:

„Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

А гуси й кажуть:

„Нехай тебе середні візьмуть.“

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знов табун гусей. Телесик і просить:

„Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

Так і ці йому кажуть:

„Нехай тебе задні візьмуть.“

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії та й знову... Аж летить ще табун гусей.

Телесик так їх просить:

„Гуси-гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята

Та понесіть до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

А ці кажуть:

„Нехай тебе задне візьме!“

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик; от-от явір упаде,
от-от доведеться пропасти! Коли це летить собі
одним одно гусеня: відбилось — насилу летить.
Телесик до нього:

„Гуся-гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька.
А в батенька їсти й пити,
Ще й хороше походити!“

„Сідай“ — каже воно, та й ухопило його на
крила. Та втомилось сердешне та так низько несе.
А змія за ним — чи не вхопить його — женеться.
Та таки не наздогнала. От воно принесло та й по-
садило Телесика на причілку знадвору, а само
ходить по дворі, пасеться.

От сидить Телесик на причілку та й слухає,
що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків та
виймає з печі й каже:

„Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок.“

А Телесик знадвору:

„А мені?“

То це вона знову виймає пиріжки та:

„Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!“

А Телесик знов:

„А мені?“

Вони й почули: що це?

„Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?“

„Та то, — каже дід, — мабуть так учувається.“

Та знов баба:

„Це тобі, дідусю, а це мені!“

„А мені?“ — з причілка Телесик.

„Отже таки озивається!“ — говорить баба та зирк у вікно, аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати та вхопили його та внесли в хату та такі раді...

А гусятко ходить по дворі, то мати й побачила:

„От гусятко ходить. Піду впіймаю та й заріжу.“

А Телесик каже:

„Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.“

От вони нагодували його й напоїли і під крильця насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів вязочка.

31. Спів соловейка.

Борець за волю свого народу попавсь у тюрму. Сидить бідолашний вязень у міцній та тісній темниці в великому місті.

В темниці було вогко, холодно й сумно. Замість ліжка кинули йому мокрої соломи; замість обіду — хліб та воду носили. В ряди-годи сонечко зазірало до нього в маленьке віконце, а свіже повітря й не подихало. Думав він журну думу про

свою родину, про дрібненькі дітки. Думав він, що може давно вже забули його всі, лічучи померлим.

„Що то робиться на світі в ріднім краю?“ — думає.

Був чудовий літній вечір; сонце заходило за ліс, купало верхівя його червоними хвилями.

Коли це пурхнула сіренька пташка, покрутилась перед віконцем і сіла на залізного прута.

„Добри вечір, соловейку! Спасибі тобі, пташко, що привітала мене. Розкажи, що робиться на землі, заспівай мені пісню.“

„Добре, я розкажу тобі, що робиться на землі, я заспіваю тобі пісню!“ — почав соловейко.

І хвилиною голос полинув.

Умився дрібними сльозами з радощів вязень безталанний, упав на соломку та все плаче, та все слухає.

„Вчора рано-пораненьку, — защебетав соловейко, — було так гарно, та здорово; я перелетів до твоєї хати, сів на зеленій ліщині перед віконцем, сів та й почав щебетати. Дитинка твоя спала у колисці. Розплющила ясні свої оченята: „Де тато, де тато? — та слухає моєї пісні. Твої рідні плачуть, згадуючи тебе. Вони тебе щиро бажають побачити.“

„Не журись та на Бога дивись. Лихі люди мусять звільнити тебе. Ти знов вийдеш на землю, на свіже повітря. Будуть пеститись до тебе ще твої діти, цілуючи й милуючи тата. Настане тихий, літній вечір, холодок під вишнями ляже й ти розказуватимеш дітям про свої минулі муки, будеш навчати їх, щоб любили увесь люд, як братів.“

„І твої діти послухають тебе, як виростуть. Побачиш ти їх добрими й чесними, побачиш, як вони стануть до помочі бідним!

„Ти будеш жити довго, довго. Твій вус поси-
віє, але серце буде радісно стукати. Коли ж ти
вмреш, та всі по тобі заплачуть, помоляться,
і в ясний, соняшний день понесуть тебе на мо-
гилки. Посадять кущ троянди на твоїй могилі,
а я буду прилітати на неї та щебетати раненько.“

А вязень слухає пісні соловейка, й надія на
волю оживає в його серці.

32. Соловій та його кум.

Колись давно соловій мав саму тільки голову.
Раз ішов він на празник та й журился, що не змо-
же нічого їсти, бо не має тулуба. Але по дорозі зу-
стрів свого кума Кліща та й каже:

„Куме Кліщу! Позич мені тулуба. По празни-
ку віддам тобі його.“

Але тулуб подобався йому дуже, і він ве-
рнувся з храму іншою дорогою, щоб не зустріти-
ся з Кліщем. Кліщ чекав, чекав і не міг дочекати-
ся. Ото ж пішов до соловія та й просить:

„Ей, куме соловію! Віддай мені тулуб!“

А соловій закричав на нього:

„Чи я лазив за тулубом до твоєї хати? Сам ти
доброхіть дав його мені. Не віддам, хіба відбереш
силою.“

„Силою відібрати не можу, але прийду вночі
й відірву.“

„Не такий я дурний, як ти мудрий! — каже соловій.

— Я тулуб припну ніжками до галуззя, а як ти прийдеш, то не відірвеш.“

Але вночі прийшов таки Кліщ і хотів відірвати тулуб. Соловій прокинувся і перепуджений почав кричати:

Кум Кліщ — кум Кліщ,
Бийте, бийте,
Кум Кліщ — кум Кліщ!
Цвігу, цвігу, цвігу,
Ловіть, ловіть, ловіть!
Потоком, потоком, потоком,
Забігай, забігай, забігай,
Відти, відти, відти, відти,
Туди, туди, туди, туди,
За ним, за ним, за ним, за ним,
О!
Туй, туй, туй, туй, туй,
Берри, берри, берри, берри...

Від того часу соловій не спить уже ночами, а бідний Кліщ ходить без тулуба.

33. Ворона й рак.

Ворона ходила біля річки, шукала собі їжі. Побачивши в очереті рака, схопила його, сіла на гильку дерева, що росло як раз над річкою, і вже лагодилась клювати рака.

Рак бачить, що не жарт, почав хвалити ворону:

„Я знав твого батька й матір, гарні птиці були!
Ворона, не роззявляючи рота, промовила:

„Угу!“

А рак знов:

„Знаю твоїх братів і сестер, дуже гарні птиці.“

А ворона промовила:

„Угу!“

А рак знов:

„Всі твої родичі гарні птиці, а все ж таки ніхто
тобі не рівня, ти краща за всіх. У тебе піря, як
оксамит, а голос, як у соборного діякона.“

Ворона від хвальби розкисла, зраділа. Роз-
зявила рот і каркнула:

„Так! так!“

А рак і впав у воду. Ворона схаменулась, та
вже було запізно. Розсердилась на рака й почала
слідкувати за ним. Тут вона подумала: „Тепер уже
не одуриш! Попадешся другий раз, то не ви-
рвешся!“

Та ба! Не дурний рак, щоб попастися вороні
вдруге.

34. Ярослав Осмомисл.

Український князь Ярослав Осмомисл визна-
чався бистрим розумом. Був він князем у старому
Галичі над Дністром.

Він дістав у спадщину по батькові Володи-
миркові державу сильну і велику, і хотів її ще більш
укріпити. Він мав багато ворогів, але всіх їх по-
долів і розширив грядиці своєї держави аж до
нижнього Дунаю і половецьких країв.

Ярослав став таким могутнім князем, як ніхто з його попередників. По всіх землях ішла його слава.

Приїхав тоді до Галича грецький царевич Андроник, прогнаний з батьківщини. Ярослав прийняв його гостинно, дав йому на прожиток кілька міст, приймав його обідами і бенкетами й показував лови на турів.

Царевич не міг надивуватися і нахвалитися, яка багата й гарна українська земля. Як вернувся до Царгорода, заховав вірну приязнь до України.

Поет, що написав „Слово о полку Ігореві“, завзивав Ярослава до боротьби з половцями і такими словами відзивався до нього:

„Галицький Осмомисле-Ярославе! Високо ти сидиш на своєму золотокованому престолі! Ти підпер Карпати своїми залізними полками, заступив угорському королеві дорогу, зачинив Дунаєві ворота, посилаєш судна по Дунаю! Гроза твоя по всіх землях іде! Ти відчиняєш київські ворота, стріляєш з батьківського золотого престола султанів у далеких землях. Стріляй же, княже, Кончака, поганого половецького хана, за землю українську, за рани Ігореві.“

В могутності і славі дожив Ярослав старечого віку. Як почув, що наближається його смерть, скликав до себе на двір бояр, духовенство, міщан, багатих і бідних, усіх гостей і всім роздавав дарунки.

Через три дні роздавано княжі милостині і не роздано всього. Потім умер Ярослав і поховано його в Галичі в соборній церкві Богородиці.

35. Столиця Ярослава Осмомисла — Галич.

Гарно виглядала столиця Ярослава Осмомисла — Галич! Широко розкинувся понад Дністром на горбах і долинах, здалеку світили верхи церков, муровані двори й палати.

На дорогах і вулицях був великий рух. З усіх сторін їхали до міста вози, повні всякого багатства. З сусідніх сел селяни везли збіжжя, дерево, всякі вироби, то гнали на продаж худобу й коні. Одні прямували до торговиць, інші над Дністер до пристані.

Над рікою був рух найбільший. На воді стояли десятки кораблів, сотки менших суден та човнів; маяли в повітрі вітрила і різнобарвні прапори.

Одні кораблі прийшли здалеку від Чорного моря, привозили до Галича грецьке вино, полудневі овочі, пахуче коріння, дорогий посуд, східні вбрання, зброю.

На інші з поспіхом накладано галицькі товари: дерево, віск, мед, шкіри і футра, збіжжя, сіль. Все те йшло Дністром до моря і далі в грецькі й азійські країни.

Берегом ріки ходили купці, одні місцеві — українці, інші з чужих земель: араби, серби, половці. Говорили всякими мовами.

Галич став тоді одним з найбільших українських міст і славою дорівнював навіть Києву. Від Галича почали звати західну Україну Галичиною.

36. Павлова хата.

„На ката грошики я буду витрачати?
Як хата трохи протекла, ,
То вже й наймать перекривати?
Ні, в мене думка не така!
Я краще сам, де треба, полатаю,
А то іще людям плати!
Мудріше грошики ті в скрині зберегти —
Покрівля й так стоятиме без краю“. —
Так з жінкою балакав наш Павло.
— „Гляди, щоб лиха не було!“
На те йому промовила Горпина.
„От вигадки! Хіба вже я дитина?
Ось зараз захожусь латать,
То вдома буде в нас карбованців із п'ять!“
І де-де полатав невмілими руками,
То там, то тут прикрив кулем...
Аж ось і осінь із дощами
Строкатим приїздить конем.
Пішли дощі, покрівля протікала,
Аж поки вся попрогнивала,
Що вже і крокви не стоять,
І вже не п'ять, а двадцять п'ять
За неї довелось платити.

37. Добрі сусіди.

Коло млина в потоці бавилися діти. Була весела, соняшна днина; кожний камінчик було знати на дні потоку.

Якось несподівано найменша мельникова дитина похитнулася, впала на середині потоку й почала плисти з водою. Діти нарobili крику й повтікали.

Ішов поуз млин мельників сусід коваль. Почув крик дітей і побіг мерщій до потоку. Дивиться, аж дитина потопає. Борсається, хоче зачепитися за камінь, але вода несе й несе. Трохи нижче великий спад у потоці, а там під ним глибінь незмірна. Впаде в неї дитина, то не впливе вже жива.

Коваль біжить, що сили, кидається в воду і ловить мельникову дитину саме на краю водоспаду.

Уздовж потоку стояли вже люди, що позбігалися на крик дітей; всі вони тільки дивилися з заломаними руками, як вода несе дитину у крутіж.

Скільки то було радощів, як коваль приніс мельникові живу дитину, хоч дуже потовчену і стрівожену...

Минуло від того часу два роки. Серед погідної літньої днини вдарив на дзвіниці дзвін на тривогу. Усюди стають люди і дивляться, де то скоїлось нещастя.

„Кузня горить! У коваля пожежа!“

Почув це мельник та й мерщій до коваля. Дивиться, аж там огонь перекинувся із кузні на хату. Вже й крізь сінешні двері добуваються червоні язики.

Аж ось страшний крик розпуки залунав на все обійстя.

„Петрика нема! Петрик спить у хаті.“

То ковалиха отямилася з першого перестраху й почала приходити до пам'яті. І перше, що впало їй на думку, було, що Петрика нема. Вона поклала його спати, а як побачила пожежу, і прибігла під хату, зовсім про сина забула.

Аж тепер нагадала собі нещаслива мати й почала голосити. Почув це коваль, кидається сюди, туди, шукає — сам не знає, що робити.

І ось сльози розпуки перемінюються на сльози радощів і щастя... Вилітає з горючої хати мельник і виносить живу дитину. Як тільки почув крик розпуки нещасливої матері, зараз скочив у вогонь за дитиною. Його ніхто й не запримітив серед загального замішання. Аж тепер побачили велику жертову мельника.

Дякували йому, але він не слухав. Пішов рятувати останки ковалевого добра з огню. Щасливий був, що хоч так може віддячити ковалеві за те, що той урятував його дитину, коли потопала в потоці.

38. Хлопець і ластівка.

Хлопець мовить:

„Ти знов защебетала	„А там же вічне літо
У мене над вікном,	Цвіте, як божий рай...
Із вирію вернувшись,	Чого ж вернулась знову
Клопочешся з гніздом.	У мій журливий край?“

Ластівка мовить:

„Хоч літо там і сяє,	„Така квітчасто-люба,
Любіше тут мені:	Що в тім краю-раю
Така квітчасто-пишна	Все бачу я хатчину,
Вкраїна по весні...	Де це гніздечко вю.“

39. Ластівка.

Павлуньо спостеріг був на хаті під стріхою гніздечко, але воно було пусте та й місцями попсоване. Він хотів уже розібрати його й скинути, але батько заборонив йому: „Лиши! це ластівяче гніздо. З весною повернуться ті милі пташки назад до нього.“

З того часу Павлуньо часто споглядав на це гніздо, дожидаючи милих гостей. І справді одної днини прилетіли дві ластівки, сіли на тому гніздечку, щось щебетали між собою, ніби радились, і десь відлетіли. По хвилі вернулися з шматочками м'якого болота на ніжках. Цим болотом виліпили гніздо зверху і з середини, понаносили до нього волосся, шерсти й піря та вистелили так свою хатиночку мякенько, вигідненько.

Тепер знесла самичка шестеро біленьких яєць і сиділа на них зо два тижні. За той час самчик літав цілий день за всякими комахами по всіх усядах, ловив їх пильно й квапно та годував ними самичку й себе.

Врешті виклюнулись ластівенята і стали зараз пищати за їжею, роззявлювати широко свої

дзюбики. Батько й мати носили й носили комах безперестанно від самого ранку до вечора й не могли наситити ними пажерливих діток.

Павлуньо приглядався до всього того і подумав собі: „Добре казали пан учитель, що ластівки вельми корисні чоловікові. Яку то безліч усяких комах вони нищать! Виловлюють влізливі мухи, молі і навіть хрущі.“

По дальших двох тижнях стали літати вже й молоді. Але батьки ще й тоді годують їх якийсь час. Ловити комах на льоту не легка річ! В погідні дні треба літати за ними високо-високо, а підчас непогоди попри саму землю. Та й ще треба знати, де можна яку комаху вловити. За комарами треба літати понад водою, за гедзами попри стіни хат, або й у стайні. До такої праці має ця пташина короткий, але широкий дзобик, довгі вузькі крильця, вилкуватий хвостик, і тільки коротенькі й слабенькі ніжки.

Не раз дивувався Павлуньо з гарної цієї пташини, її пір'ячка, що зверху чорне, як вугілля, і блискуче, як сталь, а на черевці, грудцях і шийці біленьке, як сніг.

Наспіла осінь. Павлуньо побачив одного дня цілу хмару ластівок, що сиділи на крівлі дому.

„Татку! — крикнув хлопець. — Дивіться, скільки там ластівок!“

„Збираються, небожата, в далеку дорогу,“ — відповів батько.

„А то куди?“ — спитав цікавий хлопчина.

„Далеко-далеко, на полудне в заморські країни, де нема такої лютої зими, як у нас, де й гедзі,

єдина пожива ластівок, не гинуть від студені. Туди відлітають ластівочки, а вернуться до нас знов аж з весною. Неосвічені люди, що не знають цього, а бачуть на весні ластівок біля води, — бо там тоді найбільше гедзів, — кажуть, що ластівки зімують у воді“.

Ледви батько доповів це слово, як уся та громада ластівок піднялась угору. Довго дивився Павлуньо за ними, гадаючи-думаючи, чи повернеться на той рік його пара ластівочок, чи не втоне, знеможена льотом, у глибокому морі. Повернувшись до хати, слухав пильно, що оповідав батько про забобонні вірування, що ними страшать нерозумних дітей. Кажуть, що хто ластівку вбе, тому мати вмере, а кому впаде ластівячий гній у око, той осліпне і т. і.

40. Роман Великий.

Роман княжив спершу на Волині. Його столицями були Володимир і Берестя. Його брати мали городи Белз, Червень і Луцьк.

Роман був славний з хоробрости, відваги й розуму. Він воював багато з половцями. В давній пісні співали про нього:

„Роман кинувся на поганих, як лев, сердитий був, як рись, нищив їх, як крокодил, переходив їх землю, як орел, хоробрий був, як тур!“

Роман одідичив вдачу свого прадіда Володимира Мономаха й усіми силами намагався зни-

щити степового ворога. Половці боялися його так, що свої діти страшили його іменем: „Роман! Роман!“

Романа запросили на галицький престол бояри, бо бачили, що їх земля гине в безладді. Бояри думали, що Роман буде їх слухати у всьому і дозволить їм гнобити народ. Але Роман знав, що сила держави є в селянстві й міщанстві, і не допускав бояр до власти.

Горде боярство зненавиділо за це князя і бунтувалося проти нього. Та Роман був князь сильний і невступливий. Він гостро виступив проти неслухняних.

Роман мав таку приповідку: „Не будеш їсти меду, як не знищиш бджіл“, і другу: „Не буде пахнути коріння, як його не потовчеш.“ Цими словами він хотів сказати, що з панів не буде користи для держави, як князь їх не присмирить.

Коли бояри знов підняли бунт, Роман вислав на них військо, побив їх, деяких покарав смертю, інших вигнав з краю. Ті, що полишилися при житті, спокірніли й слухали вже князя. Селяни й міщани дуже раді були, що пани втратили власть, і славили Романа за його силу й мудрість.

Романа поважали всі сусіди. Українські князі шанували його, як батька, чужі королі посилали до нього посольства й привіти.

Приїхали до Романа також послы римського папи Інокентія. Папа прислав Романові привіт і обіцяв йому опіку й поміч меча св. Петра. Але гордий Роман витягнув свій меч і сказав:

„Чи такий меч має папа? Поки я маю свій меч, не буду добувати володіння іншим способом, як батьки і діди наші збільшили українську землю!“

Могутній Роман задумав уладити похід на Польщу, щоб присмирити польських князів і забезпечити грانیці своєї держави. Він вибрався із своїм військом над Вислу.

Але тут прийшла нещаслива пригода. Князь хотів побачити на власні очі, які є сили ворога, і виїхав із невеликою дружиною на розвіди. Та несподівано поляки у великому числі оточили його відділ і почали боротьбу. Роман боровся, як лев, але не міг здержати ворога і поляг на місці.

Це було під Завихостом над Вислою 1205 р. Дружина забрала тіло князя і повезла до табору. Романа похоронено в соборній церкві в Галичі.

41. Багатий Марко.

Багатий Марко хотів усіх запросити до себе в гості. Просить і Бога, щоб прийшов до нього в гості.

Поїхав багатий Марко на ярмарок, накупив сукна, вистелив дорогу й поставив вартівників, щоб ніхто не їздив по сукні. Стоїть варта, аж іде три старці, а то не старці були, тільки сам Бог і з ним два янголи. Вартівники й кричать:

„Не йдіть сюди! По сукні буде йти сам Бог до багатого Марка в гості!“

„Пустіть, люди добрі, — каже Бог, — ми не йтимем по сукні, ми сукно будем відгортати“.

Варта їх пропустила, і пішли вони собі. Ідуть та йдуть, аж захопила їх ніч. Зайшли вони до багатого Марка проситися на ніч; багатий Марко не пускає й каже:

„В мене тепер багато гостей буде. Де я вам дам місце? Ідіть собі до кого іншого. В мене сьогодні і без вас буде повно людей.“

„Та нам, — каже Бог, — гарного місця не треба, нам абияке, ми тільки переночуємо.“

Довго багатий Марко не пускав, а потім закликав сестру й каже:

„Заведи їх туди, де кури живуть, нехай там переночують, коли не хочуть іти до іншого господаря“.

А сестра повела їх у пекарню, дала їм вечерю скоринку хліба й каже:

„Повечеряйте, люди добрі, та й лягайте тут собі спати, де хто захоче, а я піду гостей приймати“.

І пішла. Пішла вона з хати, та не пішла у покої, але стала під вікном і дивиться крізь вікно, що ті старці будуть робити. Сидять вони на лаві й вечеряють, коли прилітає два янголи й кажуть Богові:

„Господи, народилась дитина, яку їй долю дати?“

А Бог і каже:

„Багатого Марка маєтком нехай запанує!“

Побігла сестра до брата й каже йому:

„То не старці, то Бог. Я бачила, як до нього прилетіло два янголи й питалися, яку долю дати

тій дитині, що народилась. А Бог сказав: „Багатого Марка маєтком нехай запанує!“

На другий день Марко поїхав шукати тої дитини. Їздив, їздив, увесь край зїздив — не знайшов дитини. Не скоро то він дізнався, що та дитинка живе в іншому краї. Поїхав туди, купив ту дитинку за п'ятьсот карбованців, вивіз на дорогу й покинув на снігу, а сам поїхав додому.

Лежить та дитинка на шляху, коло неї горить воскова свічечка, і два янголи її забавляють, щоб не плакала. Аж їде десять купців до багатого Марка шкіру купувати. Їдуть вони, коли дивляться, аж лежить на дорозі дитина.

„Візьмім її!“

„Візьмім!“

От узяли ту дитину й поїхали. Приїздять вони до багатого Марка й хваляться йому:

„В такім то, — кажуть, — і такім місці, на дорозі ми знайшли таку то й таку дитину.“

Марко, як почув, злякався так, що аж зомлів. Видужав багатий Марко й поїхав знову шукати дитини. Знайшов він ту дитину знов, купив за шістьсот карбованців і казав зробити таку бочку, щоб вода не проходила. Зробили ту бочку, положили в середину дитинку й пустили на море. Плавала та бочка по воді може днів зо три, або й більше, поки то її нарешті пригнав вітер до берега, а там баби шмаття прали.

Як побачили вони бочку:

„От, — кажуть, — мука плаває, коли б нам її зловити“.

Почула дитина, що люди говорять, оперлась ногами, випхнула дно — вода й викинула її на беріг, баби й піймали.

Дійшла чутка до багатого Марка, що ту дитинку вода викинула на беріг, а баби її піймали й прийняли її за свою дитину. Журиться він знову. Що тут робити? Ніяк не можна звести із світу дитинку. Сидів, думав, а далі надумався й каже:

„В мого зятя є злючі собаки. Поїду, ще раз куплю ту дитинку й напишу до зятя, щоб на-
тровив її собаками. Вони розірвуть її.“

Поїхав він, купив ту дитинку за сімсот карбованців, привів додому, написав до зятя лист і післав тим самим хлопцем. Він уже виріс такий здоровий, хоч зараз і до шлюбу веде його.

Пішов той хлопець з листом до зятя багатого Марка. Іде та йде, іде та йде — аж стоїть на дорозі дід.

А то був Бог.

„Здоров, хлопче!“

„Здорові, діду!“

„Куди ти, хлопче, йдеш?“ — питає дід.

„Іду до зятя багатого Марка, лист несу.“

„Дай, — каже дід, — я перечитаю, що там багатий Марко пише.“

„Не дам. Мені багатий Марко наказ зробив такий, щоб я нікому не давав читати.“

„Ну, коли ти вже не даєш перечитати, то дай хоч подивитися.“

„Подивитися можна, — на! подивись!“

І дав дідові в руки той лист. А Бог узяв, та витер те, що було написане, щоб того хлопця

розірвати собаками, а написав, щоб його зять оженив. І віддав лист.

Узяв той хлопець лист за пазуху й поніс до зятя. Зять перечитав лист, а там Марко пише:

„Звінчати його в першу неділю.“

От діждали неділі, повели в церкву, звінчали, відгуляли весілля й відписує вже зять багатому Маркові: „Все зробили так, як тобі хотілось. І повінчали і весілля вже відгуляли.“

Як перечитав багатий Марко лист, аж за голову вхопивсь.

„Я писав, — думає собі, — щоб його собаками стровили, а він звінчав. Поїду я сам до нього, може ще що зроблю.“

Поїхав до зятя й питає:

„Що це ти наробив?“

„Звінчав“, — каже той.

„Нащо ж ти його звінчав, я ж тобі писав, щоб ти собаками його стровив.“

„Як написано було, так я і зробив. Я тобі покажу твій лист.“

„Покажи!“

От пішли вони шукати того листа, а собаки вскочили в хату й розірвали багатого Марка. А той хлопець живе і володіє всім маєтком багатого Марка.

42. Битва над Калкою.

На українські степи водно приходили з Азії кочові орди. Вони нищили добробут українського народу. По печенігах прийшли половці,

потім прийшла найбільш дика орда татарська.

Вони були б зруйнували всю Європу, як би не те, що спинила їх Україна. Зате вони нищили українську землю цілі віки.

Татари були низького зросту, мали широкі плечі, велику голову. Лице їх було широке з виستاючими кістями, з рідким заростом, ніс плосканий, очі малі, скісні.

Татари не мешкали на одному місці, а кочували з одної околиці в другу. Не справляли ріллі, не сіяли збіжжя. Все їх майно були великі стада коней і овець. Живилися найбільше мясом і молоком. Улюбленим їх напитком був кумис, кисле кобиляче молоко.

Татари були добрими їздцями і знаменито стріляли з луків. Татарський хлопець змалку вчився їздити кінно й стріляти з лука. Не раз не діставав їсти цілий день і сам мусів добувати собі поживу на ловах.

Татари поклялися сонцю, місяцеві і ріжним ідолам. Були народом диким, без милосердя для своїх противників, убивали навіть невільників.

Їх начальник називався хан. Він мав право життя й смерті над усіма своїми підданими.

Татари прийшли на Україну і напали на половців. Половці не могли видержати їх напору й вислали послів до українських князів, кажучи:

„Дайте нам поміч проти ворога. Як не можете нам, то татари побють нас, а потім прийдуть і на вашу землю і вас поконають!“

Князі зробили раду в Києві. Одні були за тим, щоб половцям не давати помочі, — нехай

їх татари знищать зовсім. Але розважніші князі боялися, що татари будуть ще гіршим ворогом України.

„Ліпше нам зустріти їх на чужій землі, як на своїй“ — казали й вирішили йти з половцями на татар.

Зійшлися українські полки з усіх сторін: з Києва, Чернигова, Галича й інших земель, переправилися через Дніпро і пішли степами. Татарські передні сторожі були недалеко і втікли перед нашими, лишаючи свою худобу.

Але головні сили ворога були аж над Азовським морем. Над невеликою річкою Калкою прийшло до кривавої битви. Наше військо вдарило сильно, й татари подалися назад.

Молоді князі думали, що вони вже втікають, і пустилися в погоню.

Тим часом татари вернулися й почали оточувати наших з усіх сторін. Як половці це побачили, стали втікати. Татари кинулися за ними і вдерлися між українські відділи.

Настало велике замішання. Ніхто не слухав наказу, військо розбіглося на всі сторони.

Татари перемогли. Велика сила людей загинула, частина дісталася до неволі. Татари мучили їх жорстоко і покарали смертю.

43. Сороханова родина.

Господар Микола Сорохан мав чотири десятини землі, але ніколи в хаті не було в нього забагато ані грошей, ані страви.

Мав він п'ятьох синів і дуже любив усіх. Але журився, що треба буде поділити їх землею і навіть по десятині не стане для кожного. Хотів доконче докупити хоч ще з десятину землі. В селі заробити годі було, то ж вибрався на заробітки до Прус. Жінка сама ходила коло поля, бо чотири молодші сини вчилися ще в школі, а найстарший поїхав з татом.

Тяжкий був той рік для Сороханів. Чотири десятини — ніби то небагато, але для одної жінки та й помагачів-дітей було досить роботи. А чоловік чим довше працював, тим більш трапив надію, що зможе повернутися з великими грішми додому.

То ж почав приглядатися до життя німців. Хотів дізнатись, звідки береться достаток, охота й сила до життя у цього народу. Вступав у розмови з людьми, випитував господарів, і здавалося, що зрозумів причину гіршого нашого селянського життя.

Вернувся Микола Сорохан взимі з роботи. Жінка ждала на його поворот нетерпеливо. Вона вже вишукала собі помірок недалеко свого поля. Дізналася, що можна його купити, навіть за невелику ціну.

Як же ж здивувалася, коли Микола вернувся з роботи без сина і без грошей. Їхав по гроші, а приїхав з порожніми кишенями. І сина лишив між чужими людьми, щоб учився в коваля. Робітника збувся, ще й усі зароблені гроші заплатив за його науку. Пропала вся надія на умовлену земельку. Миколиха переплакала трохи не

кілька місяців. А чоловік ходив задуманий, небагато розбалакувався, тільки пропадав часто у місті. Казали люди, що пересиджує у всіляких майстрів-ремесників.

Багато змінилося в хаті Сороханів за п'ять років. Найстарший син Андрій ще не вернувся з Німеччини. Пише листи, що знайшов собі там добру роботу і хоче вернутися до рідного села, як призбірає трохи грошей. Заробляє добре і водно ще вчиться. Казав прислати собі молодшого Юрка і дав його столярові до науки.

Петро й Грицько скінчили сільську школу, і їх віддав Сорохан до науки ремесла у сусіднє місто: Петро вчиться кушнірства, а Грицько ткацтва. Наймолодший Василь ходить іще до школи.

Старий Микола Сорохан працює від ранку до ночі за себе і за своїх синів. Удосвіта, ще сіріє, він уже в полі. Ідуть люди до роботи, здоровлять його, скидають перед ним капелюха. Настане вечір, люди вертаються з поля, а Сорохан лишається ще на ріллі. І знову скидають перед ним капелюха на добраніч.

А Миколиха водно скаржиться на свого чоловіка. Що йому сталося? Порозганяв дітей і не дав собі слова сказати. На всі її докори він відповідає:

„Не маю я землі стільки, щоб усіх синів обділити. Дав Бог п'ятох синів, нехай живуть здорові! Не можу дати їм землі — мушу дати їм ремесло в руки. А святу земельку лишу неділену своєму Василькові. Не будуть жити, як старці, — всі будуть господарювати, як люди.“

44. По двадцяти роках.

Минуло двадцять років відтоді, як Микола Сорохан був у Німеччині на заробітках. Постарівся вже Микола. Інші в його віці до гробу хиляться, а він веселий. Придбав іще три десятини землі, відписав їх Василеві, поклав йому хату, а сам працює на давніх своїх чотирьох десятинах. Василь, молодий господар, гідно веде господарство, любить свою землю і вже в нього не буває, щоб він невчасно виорав чи пізно посіяв.

А серед села стоїть нова кузня. В ній бе молотом коваль Андрій Сорохан. Вернувся давно з Німеччини, привіз гроші і досвід. Багато там навчився. Оженився, поклав собі хату і працює вдоволений. Його знають на всю околицю. Із сусідніх сел їдуть люди до німецького коваля Андрія.

Юрко не вертався до села. Він має свій столярський варстат у недалекому місті. Робить вікна й двері до мурованих домів. У нього замовляють домашні спратки: ліжка, шафи, столи. Дуже хвалять собі його роботу, бо робить гарно, сильно й дуже порядно викінчує.

Петро й Грицько мають теж у рідному селі роботу. Петро шиє кожухи, а Грицько за кроснами тче полотна, перемітки, скатерті, вміє вироблювати взористі килими з овечої вовни.

В неділі й свята сходяться всі Сорохани до одного з братів, щораз у іншого. Тут ведуться розмови про хатне життя, про те, що кожна рідня

Сороханів пережила за тиждень. Потім обговорюють важніші громадські події.

В читальні, в громадській раді всі вони, як одна рука. Одна в них думка, одно все роблять діло.

А як зійде розмова на старого батька, не можуть нахвалитися, який то він мав розум, що чотирьох синів призначив до ремесла, а п'ятого лишив на землі. Василеві ніхто з братів не завидує, і ніхто не жадає від нього сплати з маєтку, бо кожний з них зложив собі своєю працею власний великий маєток. А як треба Василеві рятувати сіно чи збіжжя перед дощем, сходяться всі Сорохани на толоку до нього і в один день допоможуть зібрати те, над чим би він тиждень трудився сам один.

І синів своїх вони лагодять на ремісників. Найстарший у кожній рідні дістане варстат по батькові. А крім того треба їм у селі ще доброго шевця, кравця, бондаря і колодія. До цих ремесел призначають вони молодших своїх синів. Є в чому вибирати, коли б тільки охота була до праці.

Один із Андрієвих синів хоче стати слюсарем, і батько вишле його на науку до Німеччини. З Юркових синів один хоче вчитися кімнатного малярства. Колись вони матимуть свої варстати в місті.

А Василь уже тепер каже, що своєї землі не буде ділити. Світ широкий. Є куди міститися всяким ремісникам. А земля нехай лишається в одних руках. Замість, щоб мала дробитися, маліти, нехай водно росте й росте!

Ремісники витворюватимуть багатий український міщанський стан, а ті, що лишаться на ріллі, збіратимуть землю й творитимуть багатий сильний рільничий стан українського народу.

45. Учітеся, брати мої.

Учітеся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужого наuczайтесь
Й свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває —
Того Бог карає,
Чужі люди цураються,
В хату не пускають,
Свої діти — мов чужії,
І немає злону
На всій землі безконечній
Веселого дому.

46. Січова пісня.

Гей, Січ іде,	Гей, Січ іде,
Красен мак цвіте!	Топірцями брень!
Кому прикре наше діло —	Кому люба чорна пільма
Нам воно святе!	А нам ясний день!

Гей, Січ іде,	Гей, Січ іде,
Мов бджола гуде...	Підківками брязь!
Разом руки, разом серця,	В нашій хаті наша воля,
І гаразд буде.	А всім зайдам — зась!

47. Свиня.

Свиня у панський двір залізла,
Посновигала там по всіх кутках,
На смітнику кісток погризла,
Полежала в багні, як слід свині,
В гної куйовдилася пикою своєю...
Та із гостей ізнов прийшла
Така ж, як і була, — свиня свинею.

От став свинар її питать:
„Що, свинко, бачила ти в пана?
Чи хороше там гостювать?
Яка була тобі там шана?...
Я чув колись, що у панів, мов у царів,
Срібло та золото скрізь сяє,
Що буцім то пани так хороше живуть
Та солодко їдять і пють.“

„Та де там воно є?“ — свиня йому мовляє:
„Брехня, не слухай! Я ж була і їла і пила,
Всі заходоньки обходила і смітники і суточки,
А доброго нічого там не вздріла, —
То тільки вигадки дурні!“

Траплялось на віку мені
Такеє бачити ледащо, —
Подивишся — не годне ані на що;
А як почне тебе судить,
То так оббреше, обчернить,
Та рознесе таку погану славу,
Що страшно і сказать...

48. Льон.

Виорав чоловік поле; посіяв на полі льон і заскородив його. Виріс славний льон і вкрився цвітом. Цвіт на ньому гарненький, а тонкий же — то немов крильця в мухи, а то й ще тонший. Сонечко світило на нього тепленько, хмарка кропила його дощиком, льонові було від того так любо, як то часом дитині, коли мати уміє її та ще й поцілує.

Коли це одного ранку прийшли люди на поле, брали льон під головки, та й повиривали його з корінням. Потім повкидали в воду, ніби потопити хотіли.

Щодень то гірше ставало льонові: мочили його, терли, тіпали, чесали, а далі поклали на прядку та сюррр... веретеном крутили — й вийшла нитка.

Понесли нитку до ткача, а ткач — нитки до кросен. От і вийшов з льону великий гарний сувій полотна. Що вечора робили для нього купіль; від цього полотна зробилось біле, як сніг.

Понесли потім те полотно до одного дому і поклали під ножиці, пошматували, покраями

його на клаті й клаптики. З полотна вийшло дванадцять сорочок.

Минуло кілька років, і сорочки подерлися. Пошматували їх на ганчірки, а далі викинули на смітник.

Раз їхав ганчірник, підняв шмаття з ганчірок і повіз до фабрики паперу. Там з тих непотрібних ганчірок зробили чудовий білий папір!

На папері написали гарненько оповідання, та так чисто та гарно, що любо й весело було глянути! І люди читали й раділи, читаючи та слухаючи: таке там було все добре й розумне.

49. Лев та вовк.

Лев уминав за снідання ягня,
А біля його відливе щеня
Вертиться та й вертиться,
Все моститься, щоб поживиться.
От якось то й відважилось вхопить
Шматок м'ясця, щоб не кортіло.
Лев бачить, що воно зробило,
Та змилосердився, мовчить, —
Бо у щеняти якого розуму питати?...
Побачив вовк (він недалеко був)
Та й дума: „Лев мабуть дурненький,
Коли щеня не задушив —
Мене не займе й поготів!“
От квапить лапу до м'ясива...
Як скочить лев — аж диба стала грива
На вовка бідного насів —

Давив його, крутив...
Та й каже: „Це тобі за теє,
Щоб не дививсь ти на щеня,
Бо не що-дня бува бридня;
Воно дурне ще, молодее,
А ти вже, вовче, не щеня.“

50. Подорож краплі води.

Кожна найдрібніша крапелька води раз-у-раз відбуває таку велику дорогу, що не одному з нас може стати завидно. Скільки країв вона побачить, скільки різних людей та земель!

Поставмо у відкритій посудині трохи води й не заглядаймо до неї якийсь час. По кількох днях не буде вже й сліду з неї. Куди вона поділася? Випарувала, а пара розійшлася на всі сторони по повітрі.

Так підіймається в повітря всяка вода, де б вона не була. Всі потоки, річки, стави, озера й моря парують, і то тим більше, чим більше їх нагріває сонце. Пара великими масами збирається високо вгорі.

Ми знаємо, що як остудити пару, то вона переміниться назад у воду. Як це станеться близько над землею, то ми бачимо довкола себе скроплену пару і називаємо її мрякою. Коли ж пара скропиться аж високо над землею, тоді творяться хмари. Вони держаться ще довго в повітрі і можуть або впасти на землю, або розійтися кудись.

Коли хмари остудяться ще сильніше, то перемінюються зовсім у воду, і тоді ми маємо дощ. Краплі дощу падають на землю, і тут жде їх знову неоднакова доля. Одні таки зараз випаровують, другі всякають у землю. Ця вода, що всякне в землю, збирається там під землею в протоки й пливе собі такими підземними річками. Часом виступить вона знов на верх землі, і ми бачимо джерельце. З джерела випливає маленький потічок; його водиця перетікає з вищого місця на нижче й творить собі річище. Часами зустрінуться два потоки по дорозі і зливаються в один; так повстає мала річка. Кожна річка кінчиться або в іншій річці, або в ставку чи озері, або в морі.

Ну, й довга ж бо то дорога тої малої крапельки, поки вона дійде від джерела до моря! Та не кожній краплі судиться допливати аж до моря. Підчас усієї тої дороги гріє воду сонечко й кличе одну крапельку по другій на іншу прохідку: в широкі, безкраї повітряні простори. Там вона зустрічає інших своїх товаришок, і вони гуртуються в хмари. — Деякі краплі доходять до самого моря і аж із нього випаровують.

Так бачимо, що кожна крапля води безстанно відбуває ту саму дорогу, в кільце: з джерела до моря, потім до хмар, а з хмар дощем знову на землю й збирається назад у джерела.

А й та вода, яку ми випемо, або яку втягнуть у себе коріння дерев, іде тою самою дорогою: ми приємо, а з нашим потом виходить вода з нашого

тіла на двір. Тут вона парує і знов має свою давню свободу. Так само і з листків дерев вода випаровує.

Напишіть, яку службу людям служить вода.

51. Основини Холма.

Український король Данило все життя своє вів боротьбу з татарами. Не була це легка боротьба і треба було добре прилагодитися до неї. Данило почав у першу чергу ставити нові городи.

В Галичині й на Волині стояло багато старих городів, але вони були знищені довголітньою війною, що велася в цих сторонах. Гостроколи спорохнявіли, вали розсипалися, рови заросли кущами й травою. Данило відновлював нові укріплення й казав шукати нових місць, де можна б будувати твердині.

Одного разу Данило був у червенській землі на ловах. У погоні за звірем загнався далеко в ліси й виїхав на велику поляну, серед котрої стояв горб, вкритий деревами. Князеві подобалося це місце, обїхав його довкола й побачив, що тут можна б збудувати город.

„Як називається це місце?“ — питався в місцевих людей.

„Називають його просто холм, цебто горб“, — відповіли селяни.

Данило задумався і сказав:

„Поставлю тут город і нехай йому буде на імя Холм.

З наказу князя зрубано на горі ліс, викорчовано пні й приготовлено місце на город. Досвідні городничі вимірили довжину і ширину города, висипали вали, покопали рови. Посеред площі поставили невеликий, але кріпкий замок із грубих пнів дерев.

Побіч замку стояла висока вежа, збудована з дерева на камінній підмурівці. Побілено її до самого верху вапном, так що здалеку світилася ясно. На замковому подвірі викопано криницю, щоб підчас облоги город мав досить води.

Як рознеслася чутка, що засновано новий город, до Холма почали сходитися люди з ближчих і дальших околиць. Під охороною замку було безпечніше мешкати, як де інде. Тут легше було знайти роботу.

Дуже багато приходило людей з тих земель, де були татари, бо не могли стерпіти поганського ярма. Ішли сюди всякі майстри — ковалі, теслі, сидельники, мечники. Всякий шукав собі прожитку.

Довкола города будовано все нові двори й хати, пусте місце оживлювалося й загосподарилося.

Данило радів, що Холм так гарно зростає, і щиро опікувався молодим городом, укріплював його чимраз сильніше і прикрашував різними способами.

На дорогах, що вели до міста, поставлено кам'яні вежі, щоб не допустити ворога на міщанські оселі. Руїни тих веж zostалися до сьогодні: одна в Стовпю, друга на Білавині.

В місті побудував Данило кілька величних церков. Двері в них були з тесаного каміння: білого галицького і зеленого холмського. Помости політі міддю так, що блищали, як дзеркало. Вікна були з різнокольорового скла, стовпи різьблені, стіни мальовані, стелі прикрашені золотими зорями на синьому полі.

Здалека світилися золотом мідяні бані.

Довкола города, на сточищах гори, Данило розвів прегарний сад.

Холм став таким гарним і великим городом, що небагато старих міст рівнялося з ним красою й славою.

52. Два брати.

Жили якось два брати й мешкали в одній хаті. Старший слухав своєї жінки, яка не любила молодшого брата, й тому обидва брати посварилися.

Настало літо, і прийшла пора сіяти просо. Молодший брат не мав зерна й просив старшого брата, щоб йому позичив. Старший брат казав своїй жінці, щоб дала молодшому насіння.

Жінка всипала зерно в великий горщик і зварила. Потім дала його молодшому братові. Він не знав про це, взяв насіння, пішов і посіяв його на своєму полі.

Але що насіння було зварене, не сходило просо. Тільки одно зерно не доварилося і з нього виростало одиноке стебло.

Молодший брат був зроду роботящий і пильний, то ж підливав і підгортав те просо щодня. І виросло просо високе, як дерево, а його колос висипався повний, повний, і такий був великий, що затінив половину краю.

Восени дозріло просо.

Молодший брат взяв сокиру і зрубав те грубе стебло. Ледви колос повалився на землю, як надлетіла з шумом велика птиця Рок, зловила колос у дзьоб і полетіла. Молодший брат побіг за нею аж на беріг моря.

Птиця обернулася до нього й промовила людським голосом:

„Не робіть мені кривди. Що вам з одного колоса? На схід моря є золотий острів. Я перенесу вас туди. Там можете набрати собі золота й срібла, скільки схочете, і станете дуже багатий“.

Молодший брат зрадів і сів птиці на хребет. Птиця казала йому заплющити очі. Він тільки чув, як повітря шуміло йому поза вуха, як би він їхав у великий вітер. А під ним гуділи й клекотіли морські хвилі.

Миттю залетіла птиця на острів.

„Ми вже на місці,“ — промовила.

Молодший брат розплющив очі й став розглядатися. Куди не гляне — все блищить, усе горить. Саме золото й срібло. Він узяв кільканадцять малих кусників золота і сховав їх за пазуху.

„Маєш досить?“ — питається птиця Рок.

„Вже досить з мене“, — відповідає молодший брат.

„То добре, — мовить птиця. — Вдоволишся малим, то не будеш мати шкоди.“

Взяла його знову на крижі і перенесла через море.

Молодший брат вернувся до хати, купив собі поле і став жити з достатком. Але його брат заздри́в йому й запитав його:

„Де ти вкрав гроші?“

Молодший брат сказав йому щирю правду. Тоді пішов старший брат додому і став радитися з жінкою.

„Нема нічого лекшого, — промовила жінка. — Я зварю по просту знов насіння проса, а одно зерно збережу, щоб не зовсім зварилося. Ти посієш і будемо дивитися, що з того вийде.“

Як врадили, так і зробили. І дійсно зійшло одно стебло, і так само зродило один колос, а як прийшов час жнив, прилетіла знову птиця Рок і забрала його.

Старший брат зрадів і полетів за нею, а птиця Рок сказала знов ті слова, що й той раз, і перенесла старшого брата на острів.

Старший брат побачив навколо себе багато накопиченого золота й срібла. Найбільші кусні були, як гори, менші, як цегли, а вже зовсім маціцькі — як зеренця піску. Це осліпило його цілком. Він тільки одного жалував: що не має як перенести гори. Хиляється й збірає шматок за шматком — скільки може.

Птиця Рок мовить:

„Досить уже! Це понад твої сили.“

„Пожди ще хвилинку, — мовить старший брат. — Не квапся так, я хочу взяти ще кілька шматків.“

А час минав.

Птиця Рок знову казала йому квапитися. Вона мовила:

„Прийде зараз сонце, а воно таке гаряче, що спалить тебе.“

„Пожди ще хвилинку“, — мовив старший брат.

У цю мить з'явилося червоне коло. Птиця Рок полетіла до моря, розпростала обидва свої крила і стала бити ними в воду, щоб врятуватися від спеки. А старшого брата сонце спалило.

53. Лисичка-сестричка і вовк-панібрат.

Як був собі дід та баба... от раз у неділю баба пекла пиріжки, повибірала їх, поскладала в миску та й поставила на віконці, щоб прохололи. А лисичка бігла біля хатки та так нюшить носом; коли чує — пиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько та й подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок і з пиріжка, а туди напхала сміттячка; ступила та й біжить.

От біжить, а хлопці товар женуть до води.

„Здорові були, хлопці!“

„Здорова, лисичко-сестричко!“

„Проміняйте мені бичка-третячка за маковий пиріжок!“

„Де ж таки бичка за пиріжок!“

„Та він такий солодкий, що аж-аж-аж!“

Таки знайшла одного — проміняв.

„Глядіть же, — каже, — хлопці, не їжте пиріжка, аж поки я зайду в ліс“.

Та й побігла і бичка гоном погнала. Ті підождали, поки покрилась у лісі, тоді до пиріжка — аж там сміттячко...

А лисичка тим часом пригналася з бичком у ліс, привязала бичка до дуба, а сама пішла рубати дерево на саночки. Рубає та й каже:

„Рубайся, деревце, криве й праве! Рубайся, деревце, криве й праве!“

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла та й їде. Аж біжить вовк-панібрат.

„Здорова була, лисичко-сестричко!“

„Здоров, вовчику-братіку.“

„А де це ти взяла бичка-третячка та саночки?“

„От, де ж там? Бичка заробила, саночки зробила та й їду.“

„Ну, то підвези ж і мене!“

„Куди я тебе візьму? Ти мені й саночки поламаєш. Чим же я тоді дровець привезу?“

„От таки, чого я поламаю? Я легенький. Сяду я, лисичко-сестричко, бо притомивсь. Я помаленьку.“

„Та вже сідай, нігде тебе діти.“

От вовк тоді убравсь у саночки, та тільки сів, а санки трісь-трісь-трісь!... Так і розпались!...

Давай тоді його лисичка лаяти:

„А щоб тобі добра не було, проклятий вовцюгане! Що це ти мені наробив?...“

Лаяла його, лаяла, а тоді:

„Іди ж тепер та рубай дерево на санчата!“

„Як же його рубати, лисичко-сестричко, коли я не вмію і не знаю, якого дерева?“

„А, капосний вовцюгане! Як санчата ламати, так знав, а як дерево рубати, то й ні!... Кажи: рубайся, деревце, криве й праве!“

Пішов вовк. От увійшов у ліс та й почав: „Рубайся, дерево, криве й криве! Рубайся, дерево, криве й криве!“

Нарубав — тягне до лисички. Глянула та, аж воно таке корячкувате, що й на палицю в плуг не вибереш, не то на полозок до санчат. Давай вона його знову лаяти:

„Нащо ж ти такого нарубав?“

„Коли воно таке рубається!...“

„Чом же ти не казав так, як я тобі веліла?“

„Ні, я так саме й казав: рубайся, дерево, криве й криве!“

„Ну й дурний же ти який і до того недотепний!... Сиди ж тут, бичка погляди, а я сама піду нарубаю.“

Пішла вона.

А вовк сидить сам собі та так йому хочеться їсти. Почав він перекидати, що було в саночках, — ні, нема нігде нічого. Думає, думає...

„Зсім бичка та й утічу.“

Проїв дірку в бичка, з середини все виїв, а туди горобців напустив і соломою заткнув,

а бичка під тином поставив і паличкою підпер. Тоді сам навітки...

Приходить лисичка до бичка, аж у його з боку віхоть стремить. Лисичка хап за той віхоть, а звідтіля горобці фррр!... Вона за паличку, тільки узяла її, а бичок гуп — упав!

„Ну, стривай же ти, проклятий вовцюгане! Я ж тобі це згадаю!“

Та й побігла шляхом.

Біжить, коли це їде валка чумаків з рибою. Вона впала серед шляху і ноги відкидала; притаїлась, мов нежива. Чумаки зараз її й побачили:

„Дивіться, хлопці, яка здорова лисиця лежить!“

Обступили її, перевертають... Треба взяти, дітям шапочки будуть. Скинули її на задній віз та й знову рушили.

Їдуть попереду, а лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться — давай кидати рибу з воза. Кидає та й кидає по рибці на шлях, усе кидає... Чумаки поїхали собі далі, а вона позбірала ту рибу, сіла під копицею та й їсть.

Зирк — аж вовк-панібрат біжить.

„Здорова була, лисичко-сестричко!“

„Здоров.“

„А що це ти робиш, лисичко-сестричко?“

„Рибку їм.“

„Дай же й мені!“

„От так! Я стільки морочилась, ловила та й віддам йому! Піди сам собі налови!“

„Та як же я наловлю, коли не вмію? Хоч навчи, як її ловити!“

„Та як же ловити? Піди до ополонки, встроми хвоста в ополонку та сиди тихенько та й приказуй: ловися, рибко, велика й маленька!... То вона й наловиться.“

„Спасибі за науку!“

Побіг вовк мерщій на річку та до ополонки та хвіст в ополонку...

„Ловись, — каже, — рибко, велика та все велика! Ловись, рибко, велика та все велика!“

Не хочеться йому малої. А мороз на дворі такий, що аж шкварчить. Лисичка ж бігає по берегу та все:

„Мерзни, мерзни, вовчий хвіст! Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!“

А вовк:

„Що це ти, лисичко-сестричко кажеш?“

„Та то ж і я кажу: ловися, рибко, велика й мала!“

„Ану й я так: ловися, рибко, велика та все велика!“

Ворухнув вовк хвостом — важко вже. А лисичка:

„Ото вже рибка почала чіплятися.“

Трохи згодом:

„Ану, вовчику, тягни!“

Вовк як потяг, а хвіст уже прикипів до ополонки — не витягне. А вона його ще й лає:

„А, капосний вовцюгане, що ти наробив?! Бач, казав: ловися, рибко, все велика та велика; от велика начіплялася, тепер і не витягнеш. Треба ж тобі допоміч дати. Побіжу, покличу.“

Та й майнула на село.

Біжить селом та й гука:

„Ідїть, люди, вовка бити! Ідїть, люди, вовка бити!“

Як назбиралося людей!... Хто з сокирою, хто з вилами, з ціпами, а баби з рогаками, кочергами! Як почали вони того бідолаху вовка періщити!...

А лисичка тим часом ускочила в одну хату — нікого нема, хазяйка побігла на річку вовка бити і діжу немішену покинула. Вона взяла умазала голову та спину в тісто... та в поле. Коли дивиться, вовк насили лізе; добре дали йому сердешному. Вона зараз така зробилась, тільки тюпає, стогне... А вовк побачив її:

„А, — каже, — така ти! Наробила ти мені добра, що й хвоста збувся!“

А вона:

„Ой, вовчику-братіку, хіба ж то я? Хіба ж ти не бачиш, що з мене й мізок тече, так мене побили, що й голову провалили мені. Вовчику-братіку, підвези мене!“

„Та я й сам нездужаю.“

„Та в тебе ж тільки пів хвоста нема, а мені й голову провалили. Ой-ой-ой, не дійду додому!..“

„Та сідай уже, нема чого з тобою робити.“

Вона вилазить йому на спину, вмощується та так стогне. Повіз її вовк.

От вона їде та все приказує:

„Битий небиту везе! Битий небиту везе!“

„Що ти, лисичко-сестричко, кажеш?“

„Та то я кажу: битий биту везе.“

А сама знов нищечком:

„Битий небиту везе!..“

От довіз її до хатки:

„Уставай, лисичко, доїхали!“

Вона тоді плиг з вовка та:

„Битий небиту привіз!“

Вовк до неї, хотів її зубами, а вона в хатку та й зачинилася. Не влізе вовк. А вона ще визирає в вікно та й дражнить:

„Битий небиту привіз!...“

Тупцявся вовк, тупцявся коло лисиччиної хатки — не влізе.

„Не клята лисичка!... Отак піддурила!...“

Та й потяг додому.

А лисичка живе та курей ловить.

54. Влітку.

Літо починається 21 червня.

Влітку дні найдовші, а ночі найкоротші. По милих весняних днях надходить тепер велика спека. Як погідна ніч, падає густа роса і покриває землю і рослини. Часто надходять бурі із зливами й грозами. Інколи впаде град, вибе збіжжя в полі, обломить дерева і наподіє великої шкоди.

По городах, полях і в лісі повно всяких квіток. Багато метеликів та інших комах у повітрі. Доспівають уже деякі ранні овочі й ягоди. Хлібороб чекає на погоду, щоб покосити траву та звезти сухе сіно. По полях уже доходить збіжжя й настають жнива.

В полудень стає гаряче. Сонечко обливає тебе теплом. Пішов би куди, та ноги не несуть.

Овечата лежать собі в холодку, вони теж

полягали біля ставка. Коні зібралися докупі: стоять, понуривши голови, тільки хвостами обганняють гедзів.

Шпакам годі вже літати по степу хмарою. Сіли відпочивати біля річки; вкрили прездоровенну тополю, аж гилля чорніє. Навіть і дика качка сховалась у шувар; завернула під крильце головку та й куняє на озерці.

Все відпочиває.

55. Вечір на селі.

Вернулась з степу череда,
Жене вівчар свою отару,
І сонце небо покида,
Згаса, ховаючись за хмару.
Ідуть з покоса косарі,
В село завидна поспішають —
Ідуть — маячать на горі;
Дівчата йдуть — пісень співають.
Смеркає... Тихне на селі...
Від ставу вогкість подихає.
Зіходить зірка перша в млі,
А захід сонця погасає.
Помалу стихло все село...
І люд вечеряє на дворі.
Заносить сон своє крило,
І розгорілись в небі зорі.
Нечутно ніч зайшла кругом,
Потомлений люд засипає,
І золотим ясным серпом
На небо місяць впливає.

56. Сірко.

В одного чоловіка був собака Сірко — дуже старий. Господар бачить, що він до господарства нездатний, і прогнав його від себе.

Сірко никає по полі. Коли це — приходить до нього вовк та й питає його:

„Чого ти тут ходиш?“

„Прогнав мене господар, а я й хожу тут! — відповідає Сірко.

Вовк каже:

„Як вийде твій господар із жінкою жати і вони положить дитину під копицею, то я візьму дитину, а ти будеш відбірати її від мене. Тоді я наче б то тебе злякавсь, та й пущу дитину.“

Господар вийшов із жінкою в поле жати. Жінка положила свою маленьку дитину під копицею, а сама жне коло чоловіка. Коли це — вовк біжить житом, та за ту дитину й несе її полем. Сірко за вовком — доганяє його. А чоловік кричить: „Гидж-га Сірко!“

Сірко якось догнав того вовка й відібрав дитину, приніс до господаря й віддав йому. Тоді господар виняв із торби хліб і шматок сала та й каже:

„На, Сірку, їж за те, що не дав вовкові дитини ззісти.“

Ввечері йдуть з поля, беруть і Сірка. Жінка зварила гречані галушки на вечерю. Тільки що вони зварилися, господар садовить Сірка за стіл, сів сам коло нього, та й каже:

„Сип, жінко, галушки, та будем вечеряти.“

Жінка насипала. Господар набрав Сіркові у полумисок. Так уже йому годить, щоб він не був голодний, щоб він часом гарячим не опікся!

Вовк навідався до Сірка й дуже радів, що він такий щасливий. А Сірко думає:

„Треба мені подякувати вовкові, що він мені таку вигоду зробив.“

Каже до вовка:

„Прийди в неділю ввечері до городу мого господаря. У нас весілля. Господар віддає свою доньку заміж. Я подякую тобі за те, що ти мені добро зробив.“

Ото вовк, діждавши неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко казав. Сірко вийшов до нього, виніс йому мяса доволі, нагодував його. Потім вивів вовка аж на поле та й каже:

„Ти мені добро зробив, і я тобі“.

Та й розпрощались.

57. Звідки має земля тепло?

Був погідний літній ранок, тільки що зачало світати. Мій старший брат, що приїхав до нас із школи на літо, збудив мене, щоб іти з ним купатися. Я одягся і вийшов з хати. Було ще досить темно, тільки на сході було небо трохи ясніше.

Мене зморозило. Я здивувався, чого то так холодно, коли вчора ввечері було так тепленько. Адже ж ми купалися, й вода була тепла, й повітря тепле. А тепер так холодно. На моє запитання пояснив мені брат, що то через ніч земля й вода

так остигла. Вдень гріє їх сонце, тому вони й нагріваються, а вночі поволі стигнуть.

Ми йшли на схід сонця. Нагло вдарило нам в очі перше проміння сонця, що виходило з-за гори; нам стало трошки тепліше.

Сонце вже вийшло все з-поза гори, як ми дійшли до ставу, заслоненого від сходу горбами. Ми роздяглися хутко, кланцаючи зубами, та кинулись у воду.

„Ух, яка вода холодна! Чого це так?“ — спитався я.

„Бо через ніч вистигла, — відповів брат. — Звечора була вона зовсім тепла, вже навіть тоді, як сонце зайшло. — (Знаєш, що і в посудині вода буде гаряча ще довго після того, як її відставити від огню). — Потім, як на дворі ставало холодніше, вона прохолола, а тепер, над ранком, стала вже зовсім холодна.“

„Але то не завсідги вранці так холодно, як сьогодні. Ні разу я не змерз так дуже, хоч деколи день і не був такий гарний.“

„Розуміється, це було тоді, як хмари закривали небо. Хмари задержують те тепло, яке придбала собі земля, і не дають їй прохолонути.“

Я попросив брата, щоб розказав мені, звідки береться тепло на землі. За той час ми вже викупалися й зачали боржій одягатись; брат казав, що то нездорово довго сидіти в такій холодній воді. Сонце піднялося вже так високо, що освітило й те місце, де ми стояли. Ми почули у всьому тілі розкішне тепло.

„Все те тепло, яке є на землі, маємо ми від сонця. Воно посилає нам разом із світлом дуже багато тепла. Друге небесне світило — місяць — хоч і світить, та тепла він не дає.“

„Та сонце не завжди однаково світить і гріє. Зимою посилає воно нам мало свого тепла, бо й коротко стоїть на небі, отже має не багато часу на те, щоб гріти землю, і не піднімається так високо вгору. А коли сонце низько, то проміння його скісно падає на землю і менше гріє.“

„Не у всіх краях землі сонце гріє однаково. Ти вже певне чував про холодні й теплі краї. В теплих краях сонце звичайно високо піднімається так, що в полудень стоїть часами простісінько над головою. Через те там так дуже гаряче. Зате в холодних краях сонце ніколи не стоїть так високо на небі, як у нас; його проміння падає скісно на землю, та й не гріє її добре. Тим то в холодних краях буває такий холод, що за весь рік не тануть льоди й сніги.“

58. Буря.

Буря виє-завиває і сосновий бір тріщить.

В хмарах блискавка палає, грім за громом грюкотить. То як вугіль ніч счорніє, то як кров зачервоніє.

Запалало і стемніло, застогнало в небесах.

Дощ минув...

Загомоніло на горах, полях, в лісах. Із дощами та з громами Дністер реве між скалами.

59. По грозі.

Вже по грозі... Зітхнули трави,
Квітки головки підняли,
І сонце тепле і ласкаве
Спинило погляд на землі.

Здаля розвіялись тумани,
Знов ясно, пахощі, тепло...
Спинилась кров, замовкли рани,
Прибите серце ожило.

Літає радість, щастя світить,
Дзвенять пташки в садках рясних,
Сміються знову трави, квіти...
А сльози ще тремтять на них.

60. Удосвіта.

У досвіта встав я. Темно ще на дворі.
Де-не-де по хатах ясне світло сяє, як на небі
зорі.

Дивуюсь, гадаю, чи скоро світ буде?
Ой, скоро світ буде. Прокинуться люди.
У всяке віконце засіє сонце.

61. Бережи очі !

1. Не вмивай рано лица й очей ні дуже холодною ні теплою водою, тільки такою, що стояла в теплій кімнаті.

2. Не носи занадто тісного ковнірця: він спиняє доплив крові до голови й очей.

3. Не пересиджуй у зіпсутім повітрі, в поросі та димі. Вже мудрий Соломон казав, що дим шкодить очам.

4. Як купаєшся в морі, ставі або річці, то не поринай в воду з розплющеними очима.

5. Не дивися на сонце, на вогонь та на ясне світло. В старовину осліплювали так, що казали підсудному довго дивитися на сонце.

6. Пиши свої шкільні завдання скільки можеш задня, борони тебе Боже, робити їх в сумерку.

7. Як треба ще працювати при лампі, то постав її перед себе з лівого боку і вважай, щоб світло не блимало. Нафтове світло ліпше для очей, ніж газове, бо не дає так багато тепла.

8. Виробляй собі порядне й читке, та не занадто дрібне письмо.

9. Пиши, як тільки можеш, на папері, а не на табличці, бо на ній письмо трудно розбирати.

10. Чорнило, яким пишеш, повинно бути чорне, а не бліде, ані сине, навіть, щоб воно мало потім переходити в чорне.

11. Читай книжки тільки з великим виразним друком. Букви повинні бути чорні й не замалі.

12. Як почитаєш годину, то зроби малу перерву, щоб око мало час відпочити.

13. Дуже нездорово читати в ліжку. Не читай також тоді, як їдеш возом або залізницею.

14. Не берися за захоплюючу книжку, як ти перебув кір або яку иншу недугу.

15. При читанні або писанні держи очі на півлікті від книжки; як будеш більше нахилятися, то можеш стати короткозорим.

16. Як не можеш розбирати букв у тій віддалі, то не добирай собі окулярів сам, тільки нехай тобі їх лікар призначить.

17. Стілець, на якому сидиш підчас праці, повинен заходити 2 до 3 см під стіл. Стіл мусить бути такий високий, щоб при писанні твої лікті лежали на ньому свobodно.

18. Як котрий із твоїх товаришів має червоні, каправі очі, то не доторкайся до його. Не бери на ніс його окулярів, не їж з його тарілки та не втирайся його рушником.

19. Уважай, як другий хлопець стріляє з лука або з вітрівки (повітряної стрільби).

20. Не запалюй ніколи стрільного пороху й не стріляй каплями. Неодин хлопець осліп через те.

62. Діти з Гамельн.

У 1284 році бачили люди в німецькому місті Гамельн дивного чоловіка. Він був одягнений у сурдут, зішитий з ріжноколірового, якокого сукна і подавав себе за ловця щурів. Він обіцяв за умовленою заплатою винищити всіх щурів у місті Гамельн.

Тому що тоді ще не вміли нищити щурів і мишей отруями, міщани згодилися на його мову та приобіцяли йому добру заплату. Тоді витягнув

ловець щурів з-за пазухи свиставку і засвистав; за хвилину почали миші і щурі вилазити зі своїх дір і з усіх сторін міста прибігали до нього та збиралися довкола. Коли він побачив, що вже всі міські щурі і миші коло нього, вийшов за браму міста, а ціла череда мишей потяглася за ним. Так він повів її до ріки. Там скинув одяг і вліз у воду, а звірята, які пішли за ним, повпадали в воду й потопилися.

Але коли міщани звільнилися від своєї язви, не думали заплатити обіцяної винагороди. Їм стало жаль грошей і вони відмовилися їх заплатити. Ловець щурів пішов злий і огірчений далше. 26 липня в сімей годині рано, чи як інші оповідають в полудне, він з'явився знову. Тепер зробився він стрільцем у дивному, червоному капелюсі на голові. Він увійшов у місто, виняв свою свиставку та почав на вулицях свистати. Тепер не громадилися вже коло нього щурі й миші, тільки всі діти з міста, посеред яких була теж дочка бурмістра. Ціла товпа дітей пішла за ловцем, а він повів її поза місто, де зник у недалекій горі. Це бачила одна нянька, яка вернула зі своєю дитиною назад до міста та принесла сумну вістку. Родичі загублених дітей бігли поза місто, але нігде не могли знайти їх, матері підняли крик і плач. Щогодини висилали післанців на всі сторони світа, але все надармо. Де не питалися, де не шукали, ніхто нічого не чув, ані не бачив. А пропало сто тридцять дітей. Двоє з них спізнилось і вернуло назад, але одно з них було сліпе, а друге німе. Сліпе могло розказувати, але нічого не бачи-

ло, а німе бачило все але не могло говорити. Ще одно хлопя побігло в сорочці й вернуло, щоби взяти свою блюзочку; тим способом воно врятувалося від нещастя. Коли воно побігло назад за дітьми, вони зникли вже в ямі одного горбка, який ще тепер показують.

На вулиці, де переходили діти з ловцем щурів, не смів ніхто співати, грати чи танцювати; її називали тому беззвучною вулицею. Навіть, коли молоді їхали до церкви, то на тій вулиці музика затихала.

Кажуть, що ловець щурів завів дітей у велику печеру, з якої вони вийшли аж у наших горах Карпатах.

Бачите, як покарав ловець скупих міщан. За кожную працю треба винагородити.

Брати Грімми.

63. Перший рисунок.

Тарасові було 9 років, як умерла йому мати, а вже два роки пізніше упокоївся й батько. Мачуха не дбала про Тараса, частенько побивала його, чи винен був, чи ні. Вліті він мусів пасти телята на толоці; а взимі не було що в хаті робити, то мачуха післала його до дядя, щоб учився грамоти.

Тоді ще не було таких шкіл, як сьогодні. По деяких селах бували церковні дяки, що за плату брали до себе хлопців на науку. Та школярі вчилися читати на букварі й потім читали Святе Письмо і Псалми.

До такого дяка дістався на науку й Тарас. Він дуже швидко навчився добре читати й тоді дяк став ним виручуватися та посилав його по хатах читати по померших „Псалтирю“.

Раз якось дав він Тарасові за те двадцять п'ять сотиків. Це, мабуть, були перші його власні гроші. Він спершу не знав, що з тими грішми зробити. Нарешті нагадав собі щось, побіг до крамниці й купив собі малий зшиток та олівець. Заховавшись потім у бурян, сів він і почав рисувати. Спершу рисував хмари, що їх бачив над полями, а потім задумав нарисувати коня. І вдалося йому! За якої пів години був нарисований гарний кінь.

Тарас поглянув на рисунок і мало не заплакав із радости. Тоді він рішився втікати від дяка, щоб учитися малярства. Він прочував, що малярство врятує його з неволі.

І справді так потім сталося. Тарас після різних іще пригод став добрим малярем і через те ж і вільним чоловіком, бо ним зайнялися славні малярі й вони викупили його з кріпацтва.

Чи догадуєтеся, хто це був той Тарас?

64. Малий Тарас.

Мені тринадцятий минало,
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так мені чого було—
Мені так любо, любо стало
Неначе в Бога.

Уже прикликали до паю,
А я собі у буряні
Молюся Бóгу... і не знаю,
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнє небо і село,
Ягня, здається, веселилось,
А сонце гріло, — не пекло.

65. Дзвін здоганняє.

Малий Івасик не любив до церкви заходити; в неділю, в свято він волів у поле, в гай гонити. Мамуня каже: „Дзвін дзвонить, до церкви закликає, а хто його не слухає, того він карає“.

Але Івасик думає: „Дарма мене лякати, чи ж може дзвін зійти з вежі, щоб мене спіймати?“

Побіг Івась у поле, за себе оглядається, — аж тут великий дзвін за ним по полі посувається. Вже недалеко, вже ось-ось хоче його накрити. Злякався Івась, біжить у село, щоб там схоронитися. А по дорозі зі страху забіг він до каплиці, змовив молитву, оглянувся, — а дзвін уже на дзвіниці.

І в кожне свято, чи неділю, як тільки залунає дзвін, Івась поспішає не в поле і не в гай, — а в церкву.

66. Книжка до читача.

Прошу я тебе, не бери мене нечистими руками! Адже й ти сам нерадо береш у руки брудні

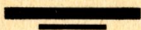
речі, бо знаєш, що з грязю*) переносяться недуги.

Не перегортай моїх листків (карток) насли-
неними пальцями. Ніколи не закладай межі мої
картки олівця та не загинай моїх ріжків!

Якщо ти вже перестав читати, не кидай мене
розгорнену. Навпаки, зложи гарненько й поклади
в безпечне та чисте місце!

Не читай мене при їжі. Як читатимеш мене,
то коли-не-коли дай спочити очам!

Та ще ось що: не хочу я й думки припустити,
що ти мене будеш нищити. Не забувай, скільки
ще хлопчиків та дівчаток буде мати з мене втіху!

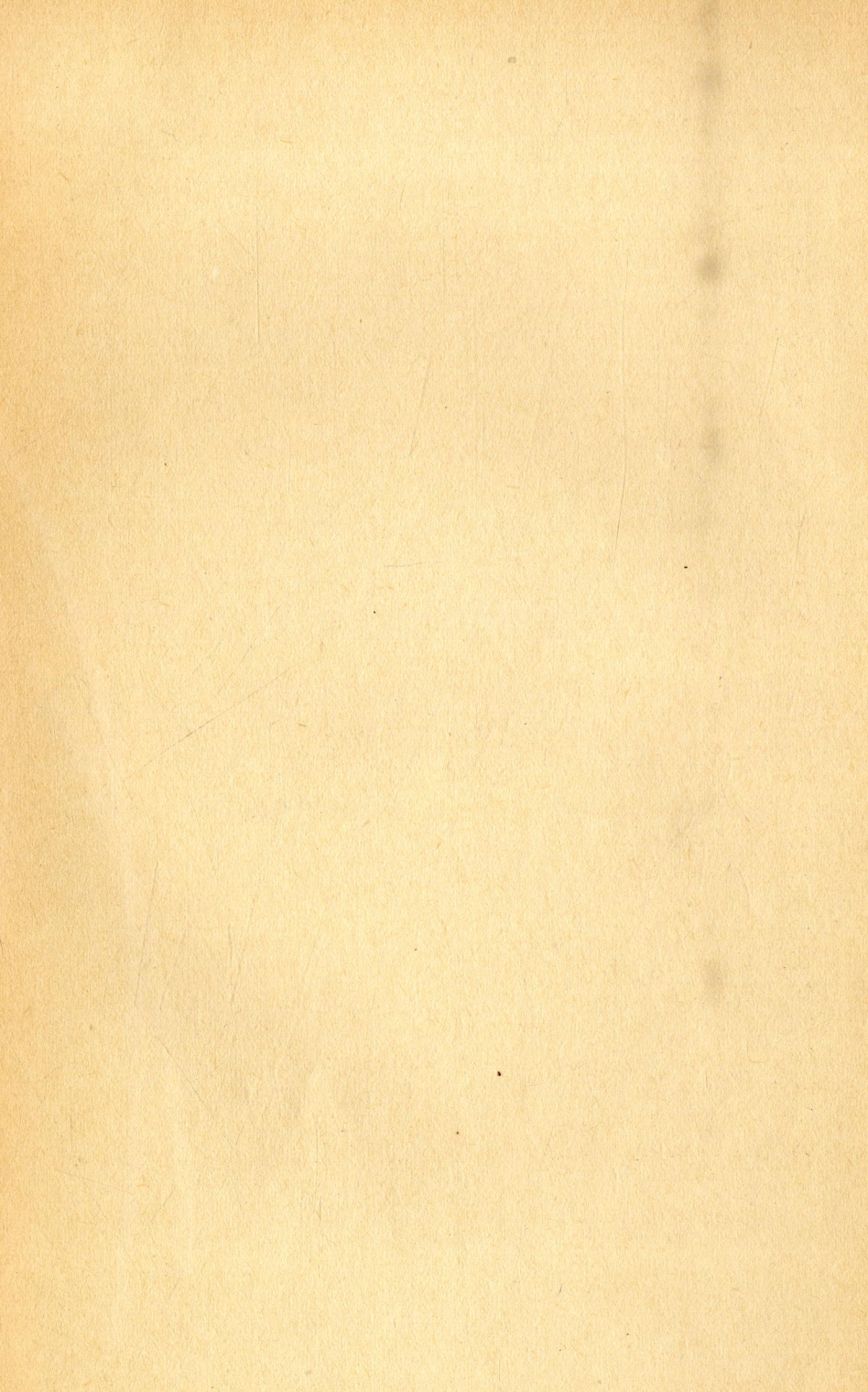
*) Грязь — нечистота.

ЗМІСТ:

Віршеві твори означені зіркою.

1.* Рідна мова. (С. Воробкевича)	3
2. Віра дитини	4
3. Собачка Мінка	5
4. Смерть князя Олега	6
5. По щирості	7
6. Заяць та жаби	7
7. Хрещення Ольги	8
8. Шануй батька й матір	9
9. Звідки береться хліб у місті	10
10. Князь-лицар Святослав	12
11. Козел і баран	14
12. Осінь	16
13. Володимир Великий	17
14. Хлопець і русалка	18
15. Київ за князя Ярослава Мудрого	19
16. Василева відплата	20
17. Перший сніг	23
18.* Щедрівка	23
19. Двір князя Ярослава	24
20. Марійка та Левко	26
21. Мулярчук	28
22. Як почалася Печерська Лавра	29
23. Дощ, град і сніг	31
24. Князь Володимир Мономах	33
25. Шука	35
26. Вітер	37
27. Горобці	39
28. Плач княгині Ярославни	41
29. Бузько	43
30. Телесик	45
31. Спів соловейка	52
32. Соловій та його кум	54

33.	Ворона й рак	55
34.	Ярослав Осмомисл	56
35.	Столиця Ярослава Осмомисла — Галич	58
36.*	Павлова хата	59
37.	Добрі сусіди	59
38.*	Хлопець і ластівка. (Б. Грінченко)	61
39.	Ластівка	62
40.	Роман Великий	64
41.	Багатий Марко	66
42.	Битва над Калкою	70
43.	Сороханова родина	72
44.	По двадцяти роках	75
45.*	Учітеся, брати мої. (Т. Шевченко)	77
46.*	Січова пісня	77
47.*	Свиня. (Л. Глібів)	78
48.	Льон	79
49.	Лев та вовк	80
50.	Подорож краплі води	81
51.	Основини Холма	83
52.	Два брати	85
53.	Лисичка-сестричка і вовк-панібрат	88
54.	Влітку	94
55.*	Вечір на селі. (С. Воробкевич)	95
56.	Сірко	96
57.	Звідки має земля тепло?	97
58.	Буря	99
59.*	По грозі (П. Куліш)	100
60.	Удосвіта. (П. Куліш)	100
61.	Бережи очі!	100
62.	Діти з Гамельн. (Брати Грімми)	102
63.	Перший рисунок. („Світ Дитини”).	104
64.*	Малий Тарас. (Т. Шевченко)	105
65..	Дзвін здоганняє. (Й. В. Гете)	106
66.	Книжка до читача. („Молода Україна”)	106

терб. 3,21 (1986)

р
1 5816

~~2900~~

УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА

для III класи вселюдних шкіл

НОВЕ, ПЕРЕРОБЛЕНЕ ВИДАННЯ

К Р А К І В 1 9 4 0
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО